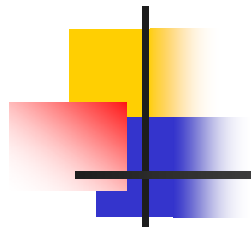

12. Standardni sekvencijski moduli

- sekvencijski moduli
- registri
- posmačni registri
- asinkrona brojila
- sinkrona brojila
- generatori sekvencije
- memorije

Sekvencijski moduli

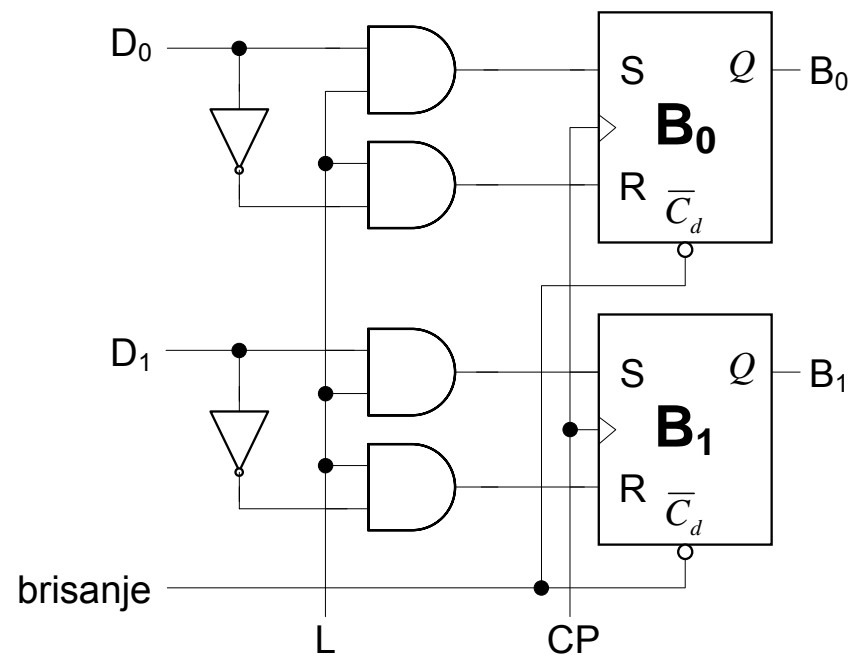

- *sekvencijski moduli*:
  - ~ cjeline koje sadrže kombinacijski sklop / memoriju (niz/skup bistabila ili registara)
- naročito zanimljivi *standardni* moduli:
  - n-bitni moduli
    - ~ n bistabila
  - pohranjivanje podataka
    - ~ *registri*
  - brojanje
    - ~ *brojila*

- *registri*
  - ~ pamćenje *višebitnih* podataka (= "registriranje"):
    - obično jedna riječ/znak
      - ~ standardna jedinica podataka za digitalni sustav
    - mogućnost upisa i ispisa/čitanja:
      - registri u užem smislu
        - ~ *paralelni* upis i ispis
      - posmaćni registri
        - ~ *serijski* upis i ispis
      - kombinacije upisa/ispisa
        - ~ druge primjene
  - izvedbe:
    - *svi* tipovi bistabila (osim T)
    - MSI i LSI moduli

Registri u užem smislu

- osnovna struktura *registra u užem smislu*:
~ *uređeni skup nepovezanih bistabila*
  - paralelni upis podatka
  - paralelno čitanje pohranjenog podatka
- način upisa:
  - sinkroni
~ uobičajeni, bolji (→ upravljani!)
  - "asinkroni"
~ registri (upravljanih) osnovnih bistabila:
problem transparentnosti

Registri u užem smislu

- prikaz (tipično)
  - ~ blok-simbol za cijeli registar:
    - (svi) bistabili
    - grupe bistabila
      - ~ format pohranjene riječi

B_0	B_1	B_2	...	B_{n-1}
-------	-------	-------	-----	-----------

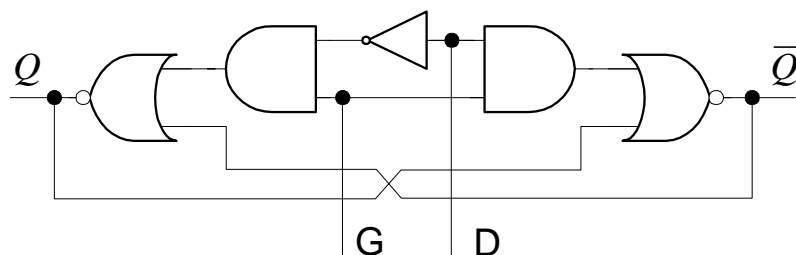
OP. KOD	ADRESA
---------	--------

- značajni elementi arhitekture i organizacije sustava:
  - protok podataka:
    - ~ registri i *staze* (engl. registers & data paths)
između procesnih elemenata
  - viša razina razmatranja/opisivanja sustava
    - ~ RTL (engl. Register Transfer Level)

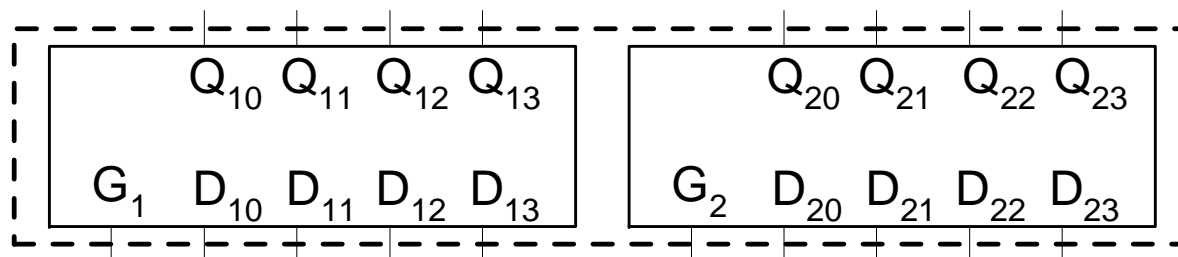
Registri u užem smislu

Primjer: "8-bit bistable latch" 74100

- dvostruki 4-bitni registar (upravljanih osnovnih) D bistabila

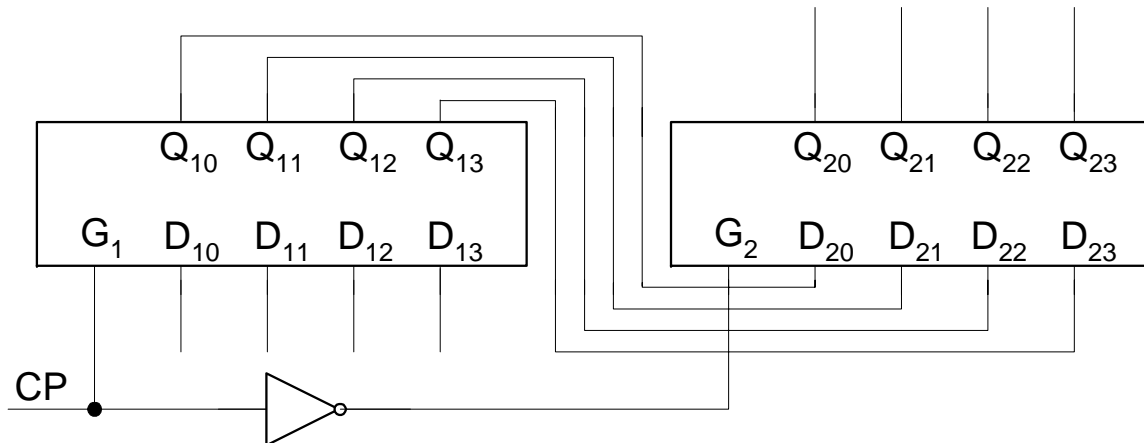

ULAZI		IZLAZI	
D	G	Q	$\bar{Q}$
L	H	L	H
H	H	H	L
X	L	Q^{n-1}	$\bar{Q}^{n-1}$

Registri u užem smislu

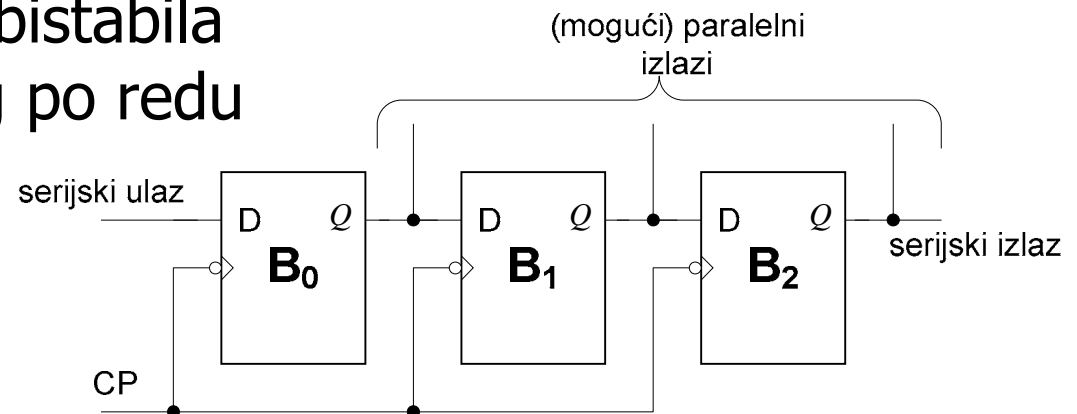
- primjena 74100:
  - privremeno pohranjivanje podataka na UI sustava ("međuspremnik", engl. buffer)
  - ostvarivanje složenijih struktura; npr. 4-bitni registar dvostrukih bistabila

ULAZI		IZLAZI	
D	G	Q	$\overline{Q}$
L	H	L	H
H	H	H	L
X	L	Q^{n-1}	$\overline{Q}^{n-1}$

Posmačni registri

- *posmačni registar* (engl. shift register):
  - funkcijski pogled:
    - registar sa *serijskim* upisom i ispisom
~ svojstveni mehanizam pomicanja (bitova) podatka od ulaza prema izlazu
    - analogija s tokarskim strojem
~ "posmak" (engl. shift)
  - karakteristična struktura
~ izlaz prethodnog bistabila na ulaz slijedećeg po redu

Posmačni registri

- *posmak podataka:*

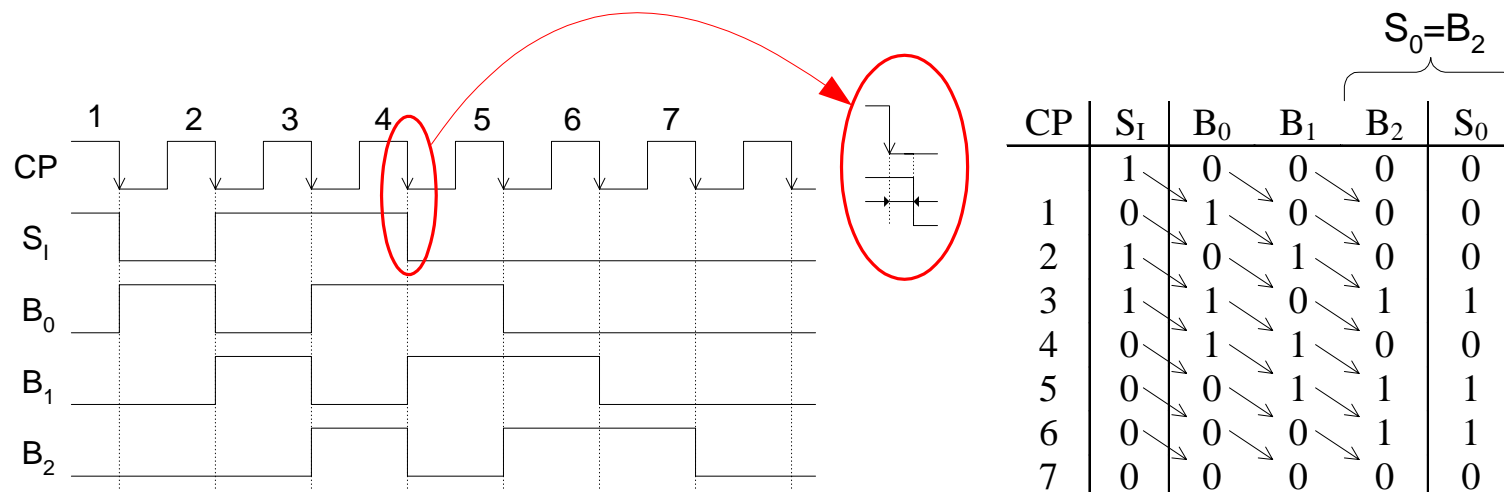
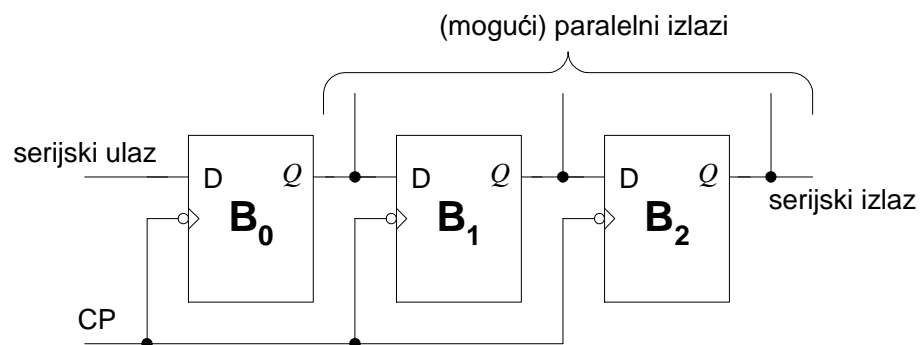
- *istovremeni upis:*

$$B_{i-1} \rightarrow B_i$$

$$B_i \rightarrow B_{i+1}$$

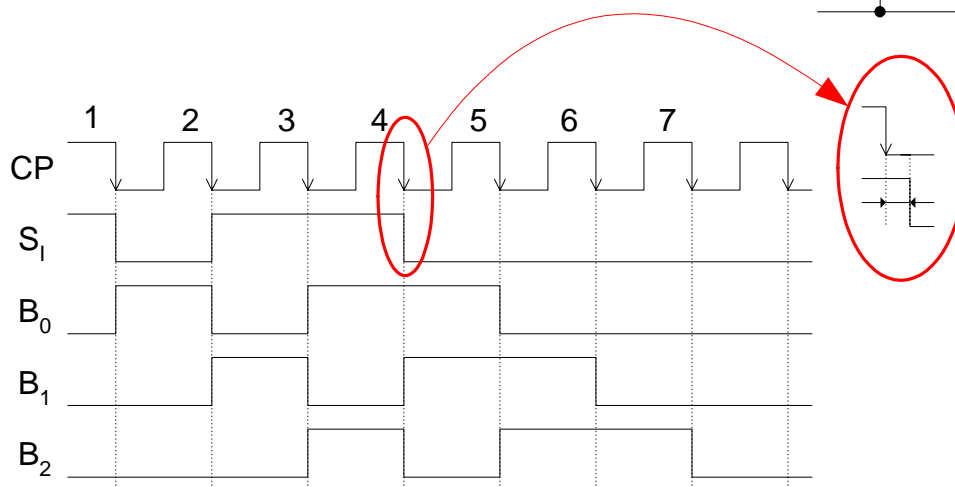
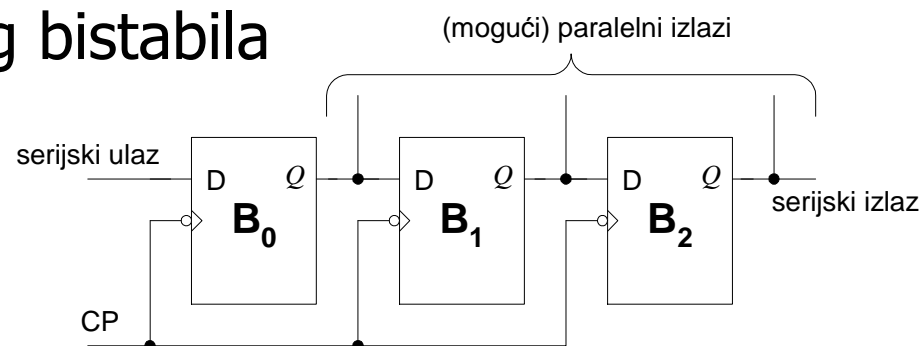
- *ispravnost upisa*

~ osigurati *kašnjenje* između bistabila

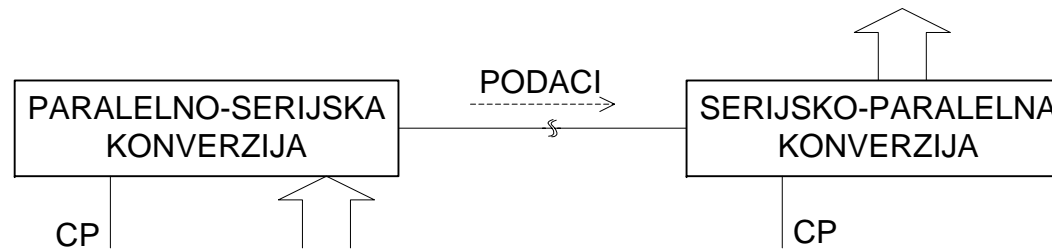
Posmačni registri

- izvedbe *kašnjenja* između bistabila:
  - dvostruki bistabil
  - dva bistabila po bitu
~ "simulacija" dvostrukog bistabila
  - bridom okidani bistabil

Posmačni registri

- zapažanje:
serijski upisani bitovi "putuju" kroz posmačni registar
~ paralelni ispis n -bitnog serijskog podatka:
serijsko-paralelna pretvorba (konverzija)
- kombinacije ~ tip pretvorbe:
  - serijski ulaz-paralelni izlaz ~ *serijsko-paralelna*
  - paralelni ulaz-serijski izlaz ~ *paralelno-serijska*

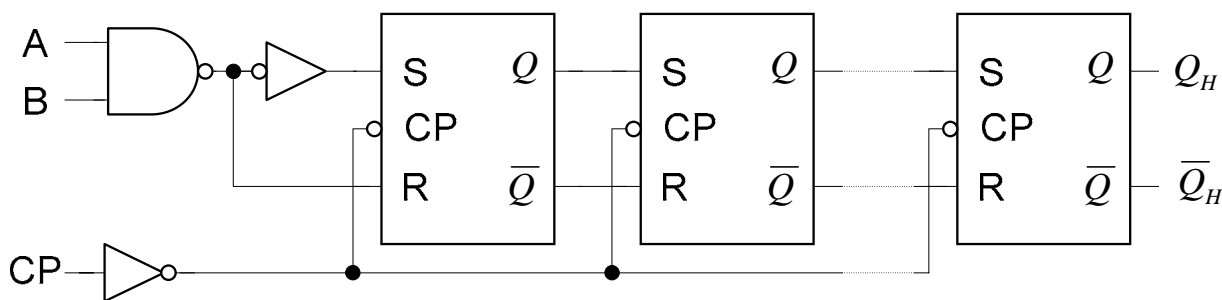
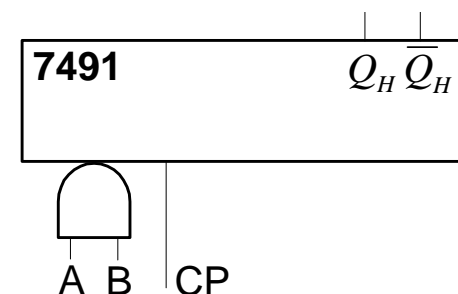

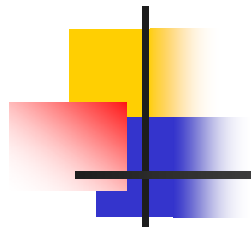
- serijski i paralelni ulaz i izlaz
~ *univerzalni* posmačni registar

Posmačni registri

Primjer: posmačni registar 7491

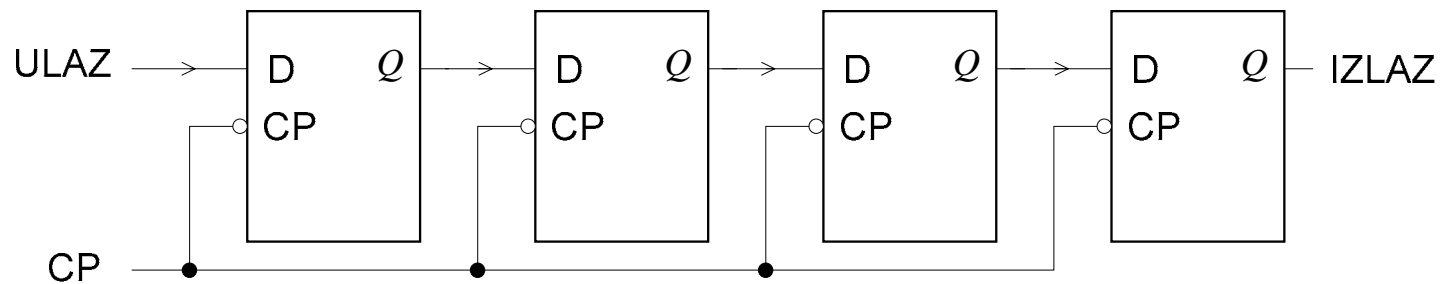
- 8-bitni MSI modul
- dvostruki SR bistabili
- serijski ulaz-serijski izlaz

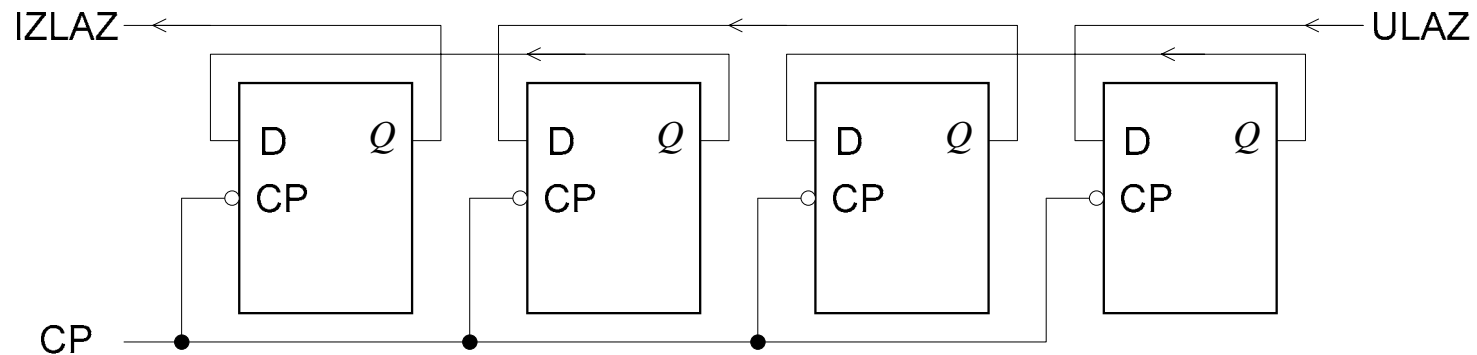

Posmačni registri

- "smjer" posmaka:
  - uobičajeno "nadesno" (prema "normalnom" izlazu)

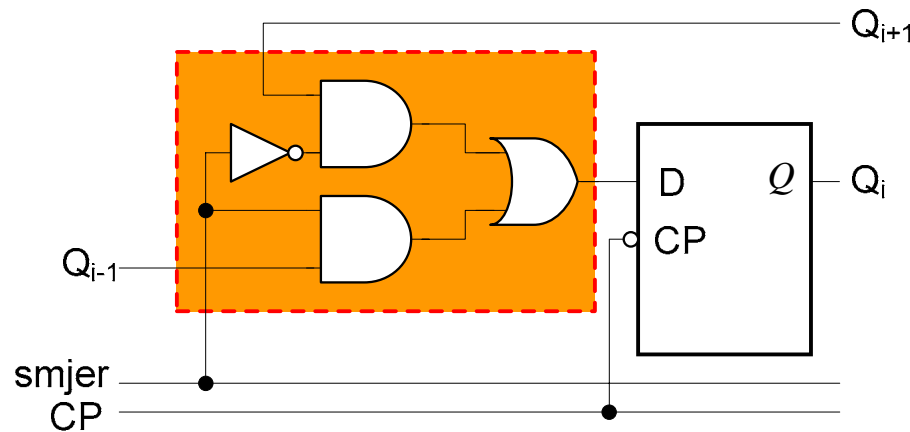

- moguće i "nalijevo", prema "normalnom" ulazu

Posmačni registri

- kombiniranje smjera posmaka
~ *dvosmjerni* (engl. bidirectional) posmačni registar

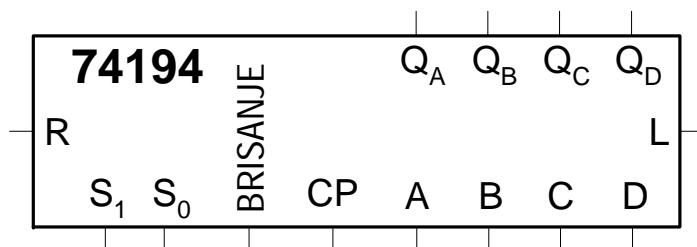

$$D_i = Q_{i-1} \cdot SMJER + Q_i \cdot \overline{SMJER}$$

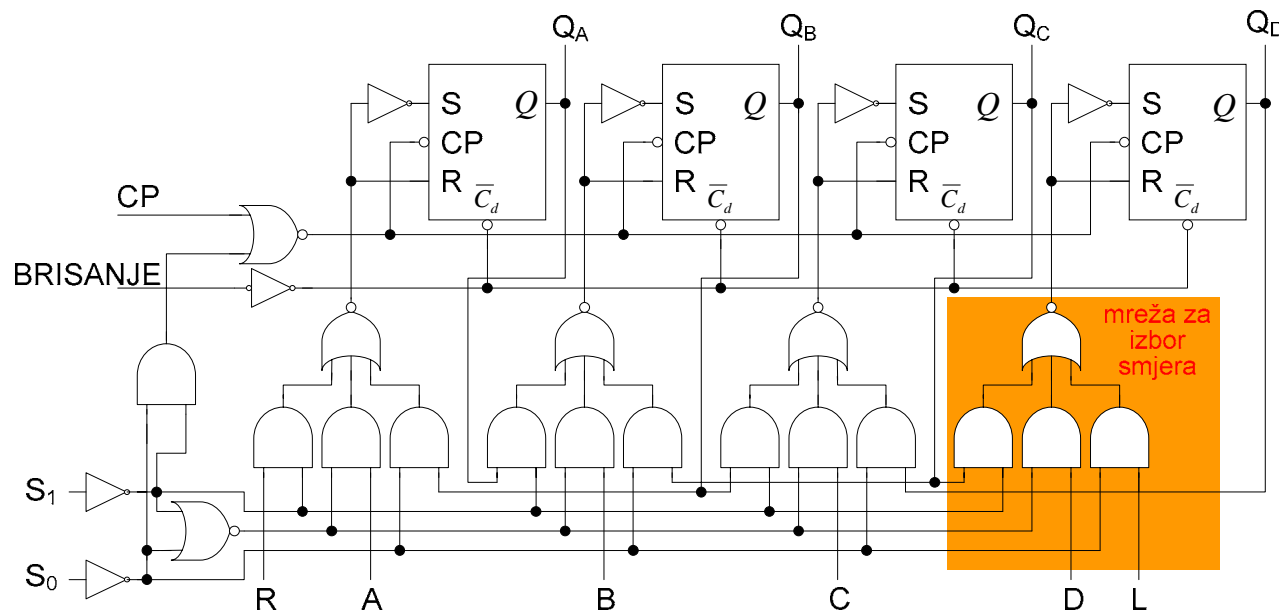
- značajne primjene:
  - efikasno obavljanje aritmetičkih operacija;
npr. množenje/dijeljenje s 2^n *posmakom* za n bitova
  - sklop za posmak (engl. shifter) na izlazu ALU

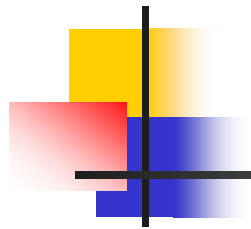
Posmačni registri

Primjer: MSI dvosmjerni univerzalni posmačni registar s asinkronim brisanjem
(4-bitni: 74194, 8-bitni: 74198)

S ₁	S ₀	FUNKCIJA
0	0	ZABRANA CP
0	1	→
1	0	←
1	1	PARALELNI UPIS

Posmačni registri

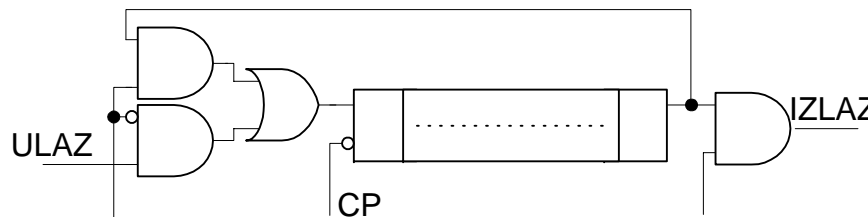

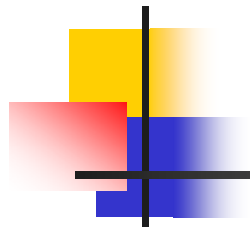
- primjene (1):
  - memoriranje podataka za serijsko izvršavanje (aritmetičkih) operacija
  - pretvorba oblika podataka:
    - serijsko-paralelna ($\exists$ paralelni izlazi)
    - paralelno-serijska ($\exists$ paralelni ulazi)
  - ostvarivanje (aritmetičkih) operacija:
    - množenje s 2: posmak nalijevo
    - dijeljenje s 2: posmak nadesno
  - brojanje ($\rightarrow$ posmačni registar u funkciji brojila)

Posmačni registri

- primjene (2):
  - sinkronizacija brzina prijenosa
~ "glađenje" prometa ($f_1 \neq f_2$)
    - upis podataka s f_1
    - upis podataka s f_2
  - generiranje "pseudo-slučajnog" slijeda
~ *generatori sekvencije*:
linijski kodovi, kriptiranje
  - izvedbe cirkulirajućih memorija
~ npr. generatori znakova

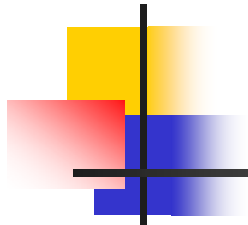

Brojila

- *brojilo*:
  - ~ pod utjecajem ulaznih impulsa (obično CP) prolazi kroz *utvrđeni niz* stanja i *vraća u početno* stanje
  - sklop "broji" ulazne impulse
  - impulsi *ne moraju* biti periodički ($f \neq \text{const.}$)
  - "autonomni" sekvencijski sklop
    - ~ samo jedan ulaz, i to obično za CP
  - definicije:
    - *ciklus brojanja*
      - ~ niz stanja kroz koja brojilo prolazi
    - *baza brojanja*
      - ~ baza brojevnog sustava u kojem brojilo broji: broj stanja u ciklusu brojanja

Brojila

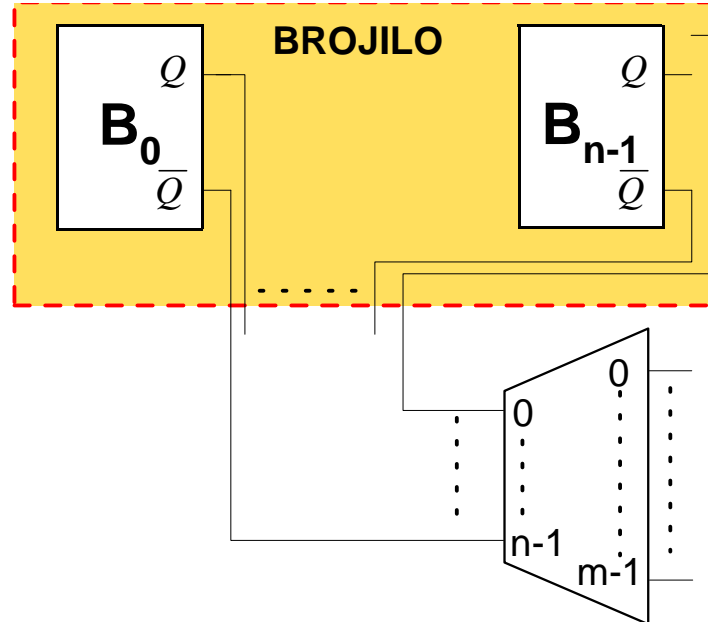

- baza brojanja
~ brojanje u "modulu":
  - stanje brojila = ostatak cjelobrojnog dijeljenja bazom (modulom)
  - *brojilo modulo m ($m = B$)*
    - l impulsa $\rightarrow l = k \cdot m + j$, j : sadržaj brojila ~ stanje
    - n bistabila $\rightarrow N = 2^n$: max broj stanja
    - $W = 2^n - 1$: max broj (binarni kod!)
    - $2^{n-1} = N/2 < m \leq 2^n$

- osnovna *funkcijska* podjela:
  - brojila u užem smislu (engl. counters)
    - ~ važan je *redoslijed* izmjene stanja u ciklusu
i *mogućnost ispravnog* očitavanja (→ dekodiranja!)
svakog stanja
  - djelitelji frekvencije (engl. scalers)
    - ~ važan samo broj stanja,
ne i redoslijed njihove izmjene

Brojila

- *brojila u užem smislu:*
  - prikladno projektiranje brojila
~ jednostavniji dekodler
  - važna primjena
~ generator upravljačkih impulsa digitalnog sustava

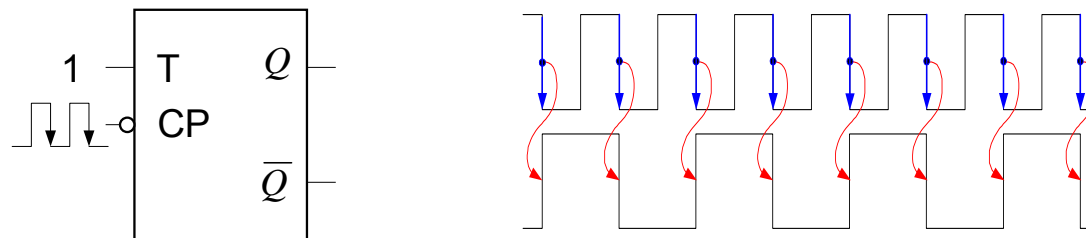

- *djelitelji frekvencije:*
  - sklop samo broji ulazne impulse
  - očitati *samo ono* stanje koje definira željeni izlazni impuls
~ nakon svakih n impulsa, od nekog početnog
  - pojednostavljivanje dekodera
~ *nepotpuno* dekodiranje
  - ubrzanje rada: $f_{\max}$ ↗
npr. naročito za asinkrona brojila

- *vremenski odnosi* prilikom promjene stanja:
  - *sinkrona* brojila:
    - (svi) bistabili mijenjaju stanja *sinkrono* s nailaskom ulaznih impulsa (takta)
    - složenija, skuplja, brža
  - *asinkrona* (engl. ripple) brojila:
    - promjena stanja *prvog* bistabila uzrokuje *serijsku* promjenu stanja *sljedećih u nizu*
    - prostiranje promjene stanja
~ izlaz prethodnog pobuđuje sljedeći bistabil
(engl. ripple: mrežkanje, talasanje)
    - jednostavnija, jeftinija, sporija

Brojila

- bistabil u brojilima:
  - ~ konceptualno T, ali izveden od JK ili RS
- $T = 1 \rightarrow$ promjena stanja
  - ~ dijeli frekvenciju ulaznih impulsa s 2

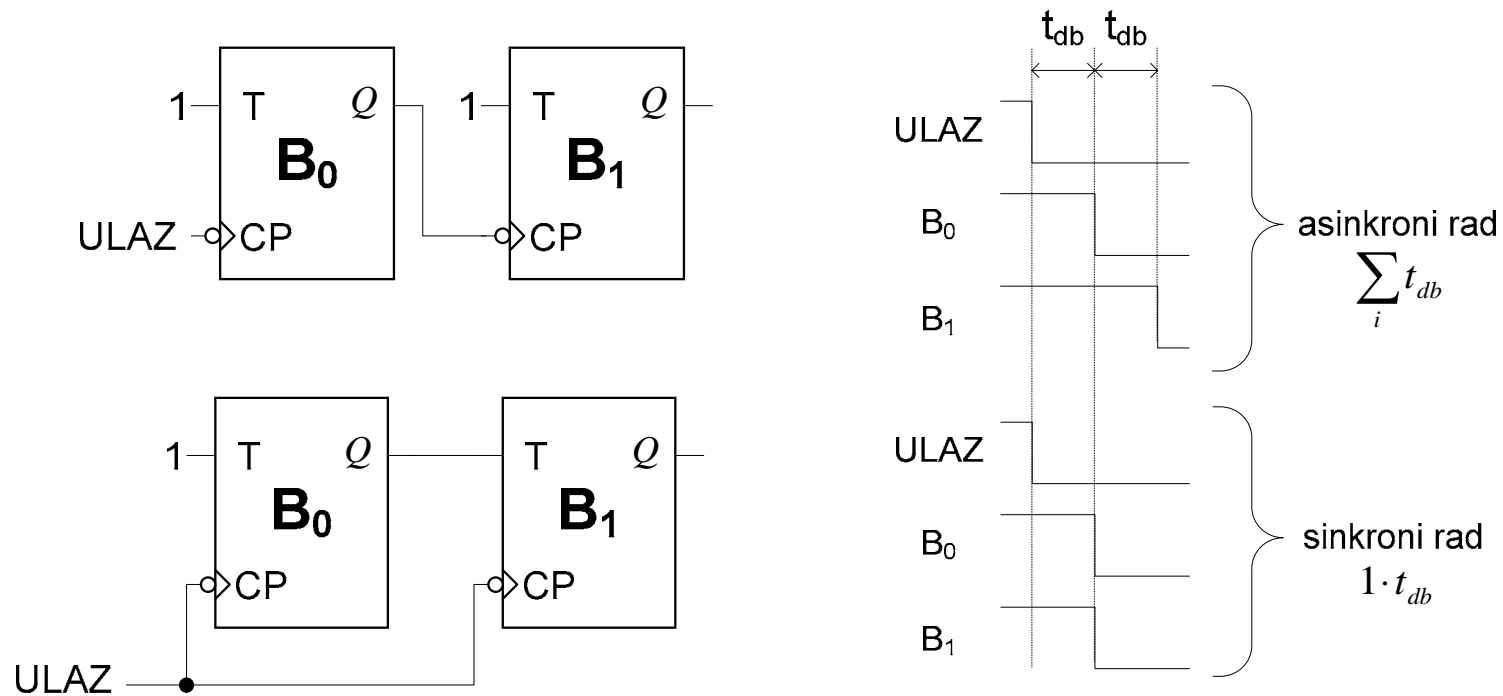

- direktna implementacija *asinkronih* brojila
  - ~ niz bistabila od kojih svaki prethodni pobuđuje naredni u nizu
- brojanje u *binarnom* brojevnom sustavu
  - ~ 2^n stanja za n bistabila:
    - binarno brojilo (bistabili $\sim 2^i$: težine potencije od 2)

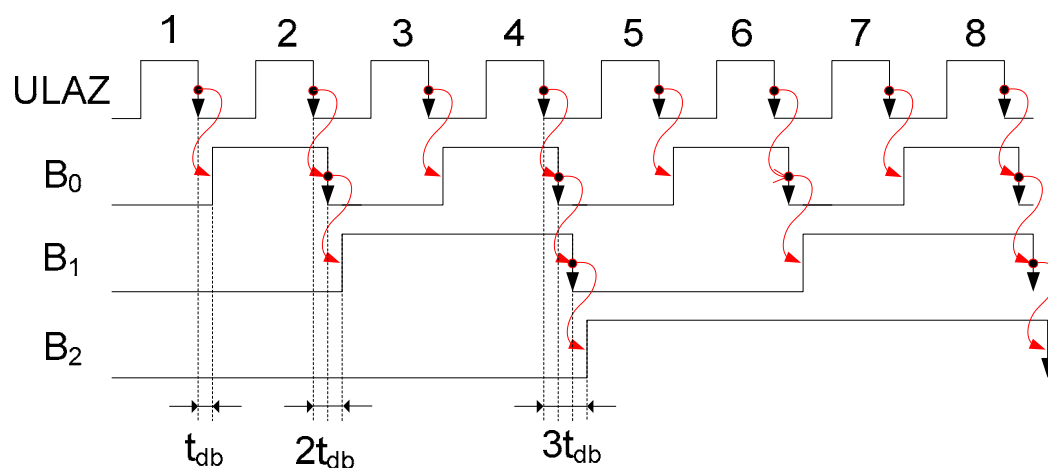
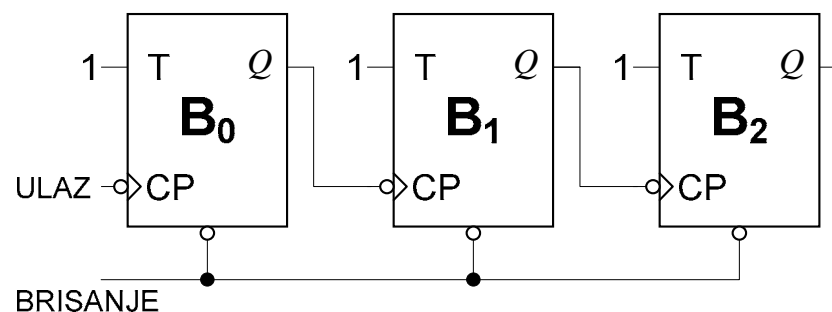
Asinkrona brojila

- *asinkrona brojila*
~ bistabili *ne* mijenjaju stanje u *sinkronizmu*
sa zajedničkom pobudom:
sporiji rad!

Asinkrona brojila

- *binarno* brojilo:
  - brojilo broji u *binarnom* brojevnom sustavu
  - 2^n stanja za n bistabila;
npr. $n = 3 \rightarrow m = 2^n = 8$

BROJ ULAZNIH IMPULSA	B ₂	B ₁	B ₀
0	0	0	0
1	0	0	1
2	0	1	0
3	0	1	1
4	1	0	0
5	1	0	1
6	1	1	0
7	1	1	1
8	0	0	0

Asinkrona brojila

- *očitanje* (dekodiranje) stanja
~ tipični problem:

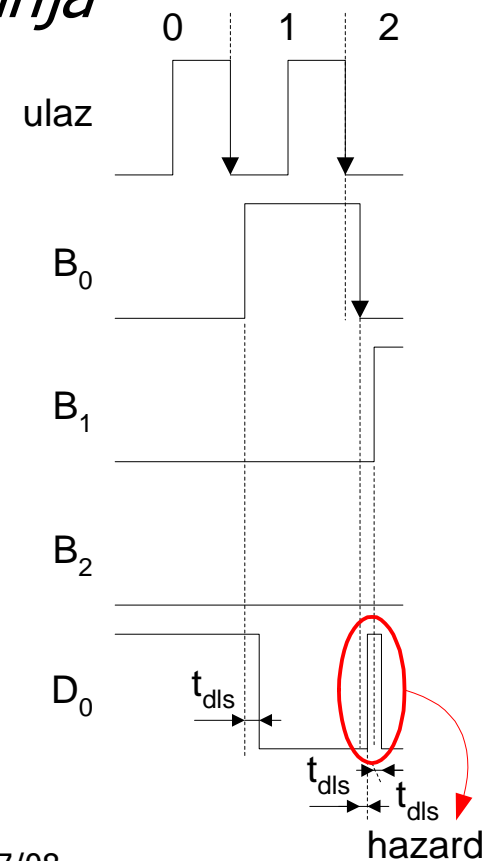
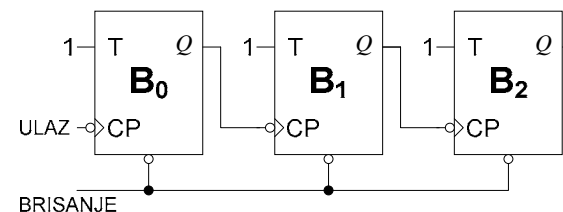
- *serijsko* okidanje bistabila:
~ *tranzijentna pogreška dekodiranja*
(→ hazard)
- dekodiranje svih 2^n stanja
~ *potpuno dekodiranje*;
npr. dekodiranje D_0

$$D_0 = \overline{B_2} \overline{B_1} \overline{B_0}$$

$$D_1 = \overline{B_2} \overline{B_1} B_0$$

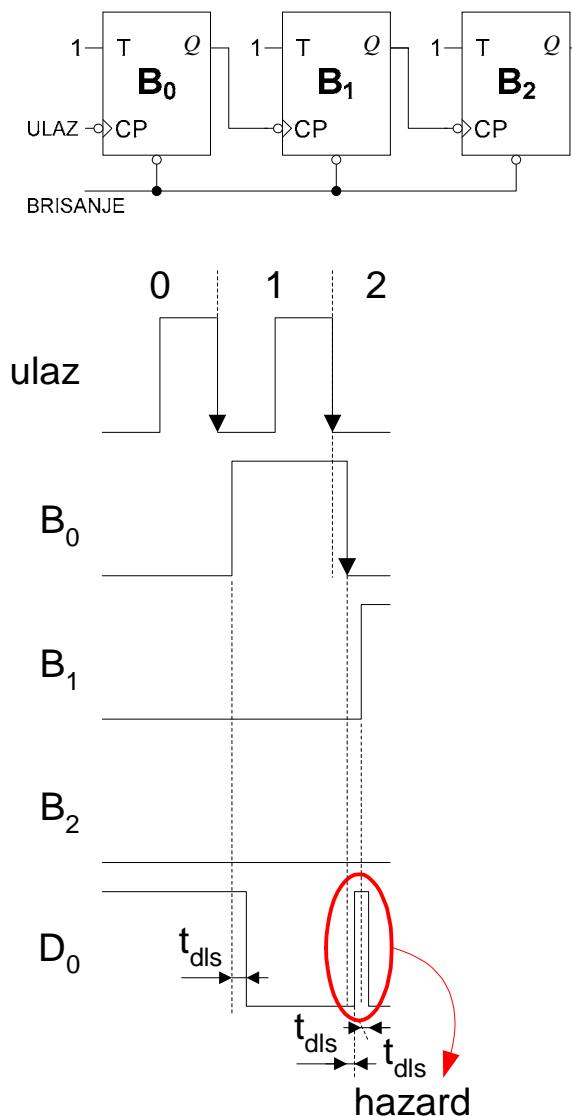
⋮

$$D_7 = B_2 B_1 B_0$$

Asinkrona brojila

- *tranzijentna pogreška dekodiranja*:
→ pojava hazarda
  - moguće rješenje
    - ~ *zakasniti* očitavanje tako da prijelazna pojava ne djeluje
  - praktična implementacija
    - ~ *kombinirati* očitavanje s ulaznim impulsima

Asinkrona brojila

- vremenski odnosi:
  - *vrijeme kašnjenja* (cijelog) brojila
~ najduže vrijeme odziva:
promjena stanja *svih* n bistabila $T_d = n \cdot t_{db}$
  - *vrijeme razlučivanja* (*rezolucije*) ulaznih impulsa
~ svojstvo prvog bistabila $T_{\min} = t_{db}$
  - *maksimalna frekvencija*
~ *različita* za brojila u užem smislu i za djelitelja

Asinkrona brojila

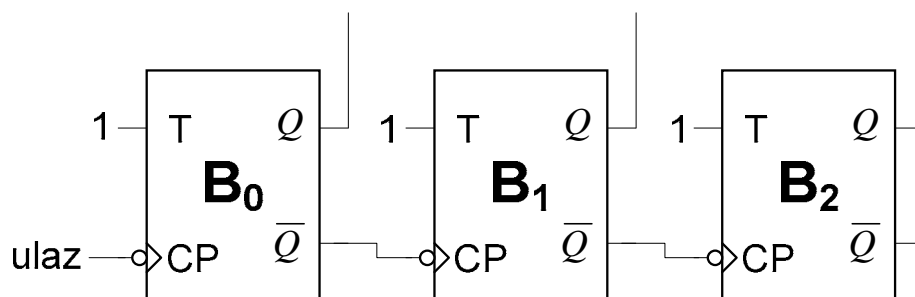
- maksimalna frekvencija *brojila u užem smislu*:
  - očitanje (= dekodiranje) svih stanja!
  - najlošiji slučaj
    - ~ B_0 *ne smije* promijeniti stanje sve dok B_{n-1} ne dođe u stanje uzrokovano *prethodnim* impulsom

$$f_{\max} = \frac{1}{n \cdot t_{db} + t_{oč}}$$

- maksimalna frekvencija *djelitelja*:
  - odabrati "prikladno" stanje koje će se očitati
    - ~ min broj bistabila mijenja stanje
  - $f_{\max}$ slijedi iz analize *prijelaza u to stanje*

Asinkrona brojila

- *reverzno* (binarno) brojilo
 ~ brojilo unatrag:
  - "smanjivanje" sadržaja brojila
 ~ odbijanje impulsa
  - pobuda s $\bar{Q}_{i-1}$ prethodnog bistabila
 ~ $Q_i: 0 \rightarrow 1$

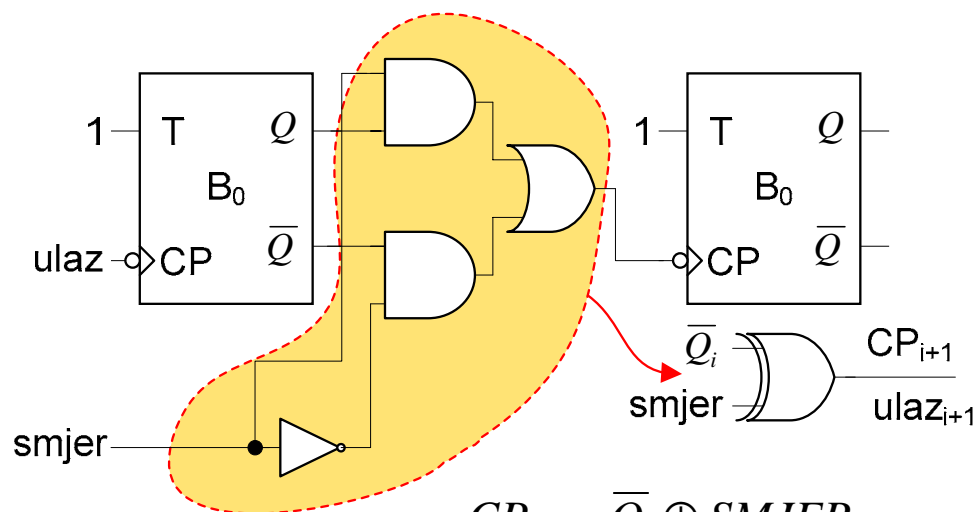

ULAZ	B ₂	B ₁	B ₀
0	0	0	0
1	1	1	1
2	1	1	0
3	1	0	1
4	1	0	0
5	0	1	1
6	0	1	0
7	0	0	1
8	0	0	0

Asinkrona brojila

- *brojilo naprijed-natrag* (engl. up-down counter)
~ kombiniranje brojanja naprijed i natrag:
veća fleksibilnost

- konceptualna implementacija:

$$CP_{i+1} = \bar{Q}_i \oplus SMJER$$

$$= \bar{Q}_i \cdot \overline{SMJER} + Q_i \cdot SMJER$$

- primjena:

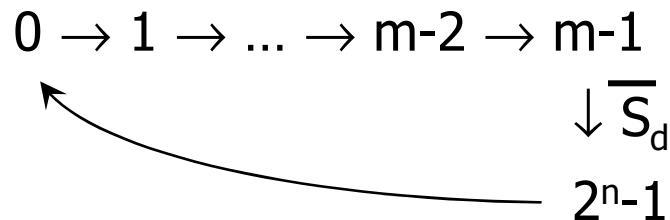
- digitalno upravljanje
- obavljanje jednostavnih aritmetičkih operacija *nad impulsima*

$$SMJER = \begin{cases} 0: \text{brojanje natrag} \\ 1: \text{brojanje naprijed} \end{cases}$$

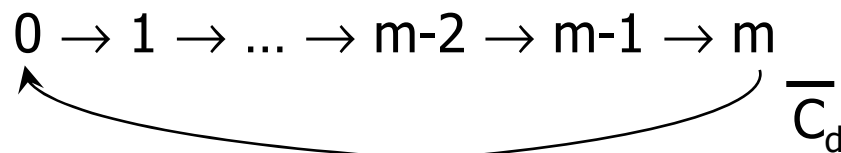

Asinkrona brojila

- *brojilo modulo m, $m \neq 2^n$*
~ prekid ciklusa binarnog brojanja
korištenjem *asinkronih* ulaza bistabila
- prekid aktiviran *zadnjim stanjem* u ciklusu, $m-1$
~ $\overline{S_d}$ prebacuje brojilo u stanje $2^n-1 = W^n$:
slijedeći ga impuls prebacuje u $0 \bmod 2^n$

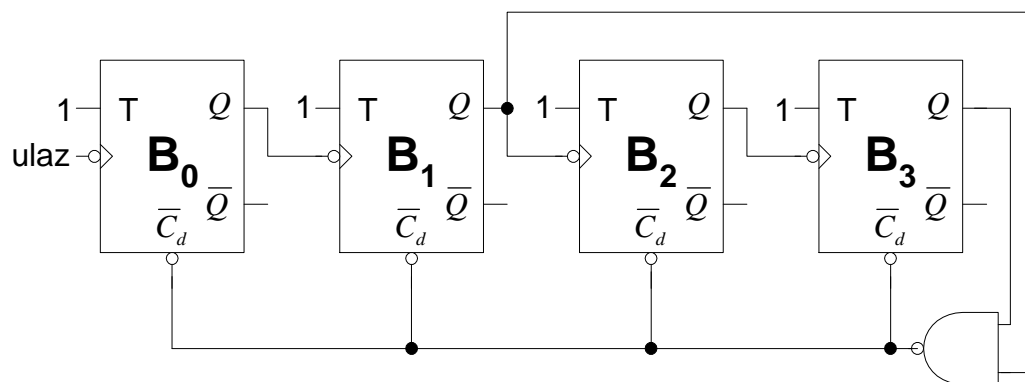
- prekid aktiviran *prvim stanjem izvan ciklusa*, m
~ $\overline{C_d}$ prebacuje brojilo u stanje 0:

Asinkrona brojila

Primjer: dekadsko brojilo

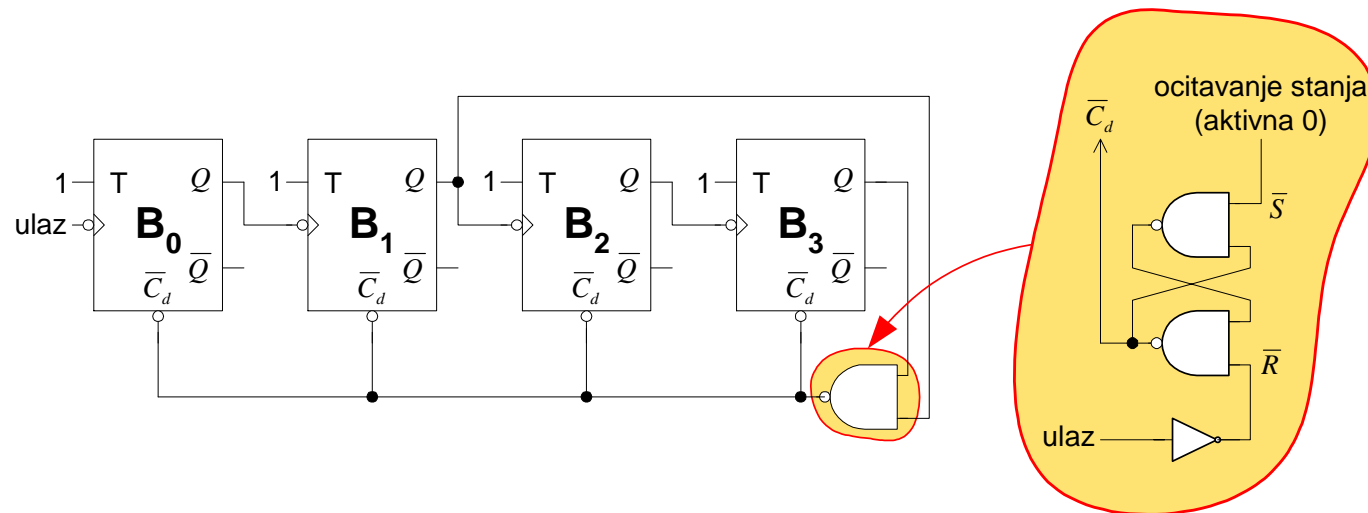
- detektirati karakterističnu pojavu $B_3B_1 = 1$
($\rightarrow$ brojilo broji *naprijed*: jednostavno dekodiranje)
- problem kod brisanja bistabila
~ *rasipanje* t_{db} :
nestanak impulsa brisanja *prije* brisanja svih bistabila!

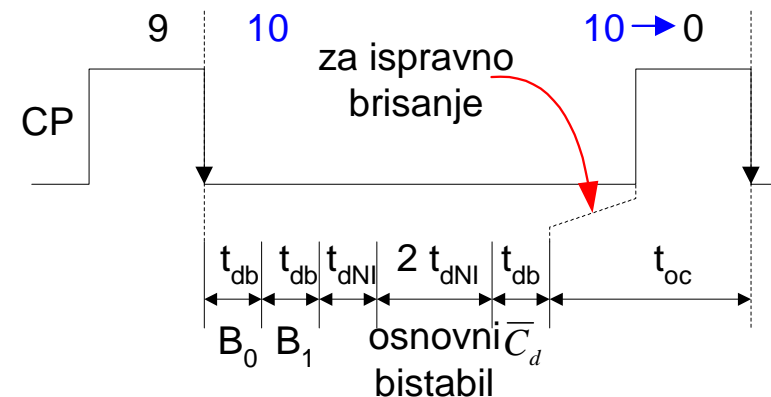
CP	B ₃	B ₂	B ₁	B ₀
0	0	0	0	0
1	0	0	0	1
2	0	0	1	0
3	0	0	1	1
4	0	1	0	0
5	0	1	0	1
6	0	1	1	0
7	0	1	1	1
8	1	0	0	0
9	1	0	0	1
10 $\equiv$ 0	1	0	1	0
	0	0	0	0

Asinkrona brojila

- rješenje problema brisanja:
~ osnovni bistabil u "petlju povratne veze"

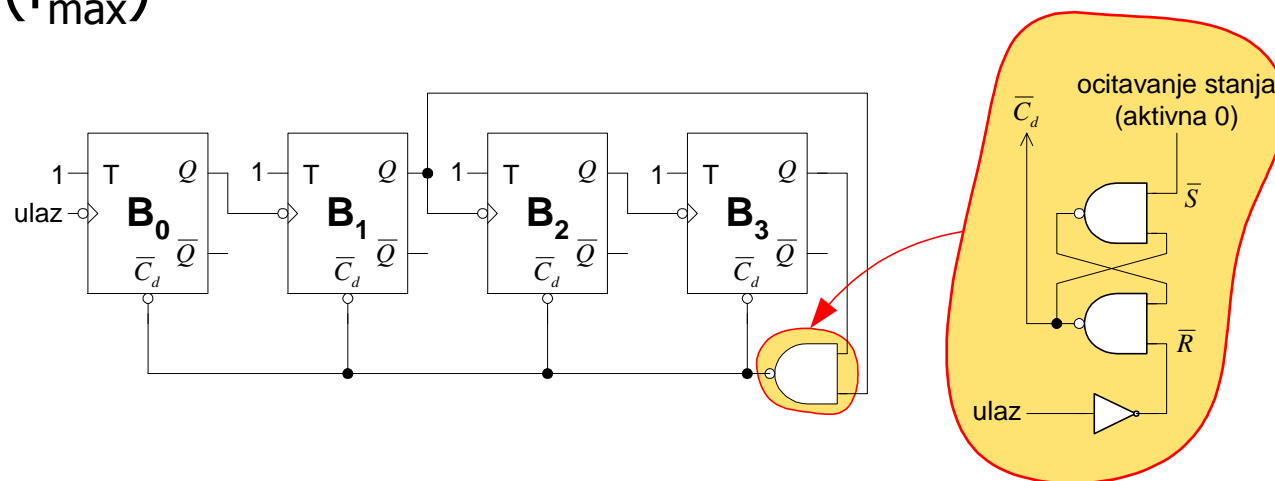

- sigurno generiranje impulsa brisanja
~ traje do slijedećeg CP = 1

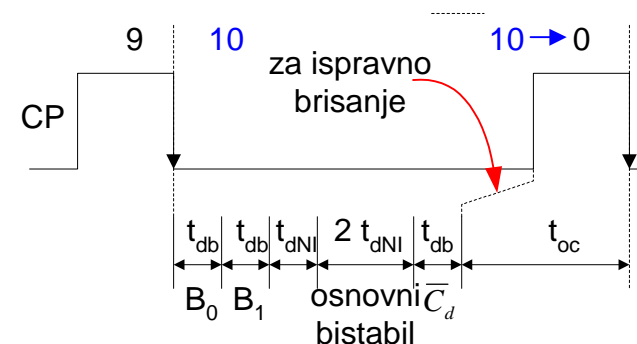

Asinkrona brojila

- računanje $f_{\max}$ za očitavanje stanja 0
- uzeti $\min(f_{\max})$

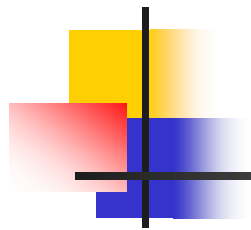
$$f_{\max} = \left\{ \frac{1}{4 \cdot t_{db} + t_{oč}} \right. \\ \left. \frac{1}{2 \cdot t_{db} + t_{db} + t_{dNI} \cdot (+2 \cdot t_{dNI}) + t_{oč}} \right\}$$

Sinkrona brojila

- *binarno sinkrono brojilo*:
  - ~ struktura brojila iz *rekurzivne* definicije mehanizma promjene stanja
  - prvi bistabil B_0 mijenja stanje uvijek: $T_0 = 1$
  - i-ti bistabil B_i mijenja stanje kad su svi prethodni bistabili u 1:
 $T_i = B_0 \cdot B_1 \cdot \dots \cdot B_{i-1}$

CP	B_2	B_1	B_0
0	0	0	0
1	0	0	1
2	0	1	0
3	0	1	1
4	1	0	0
5	1	0	1
6	1	1	0
7	1	1	1

Sinkrona brojila

- izvođenje *strukture*
n-bitnog binarnog sinkronog brojila:

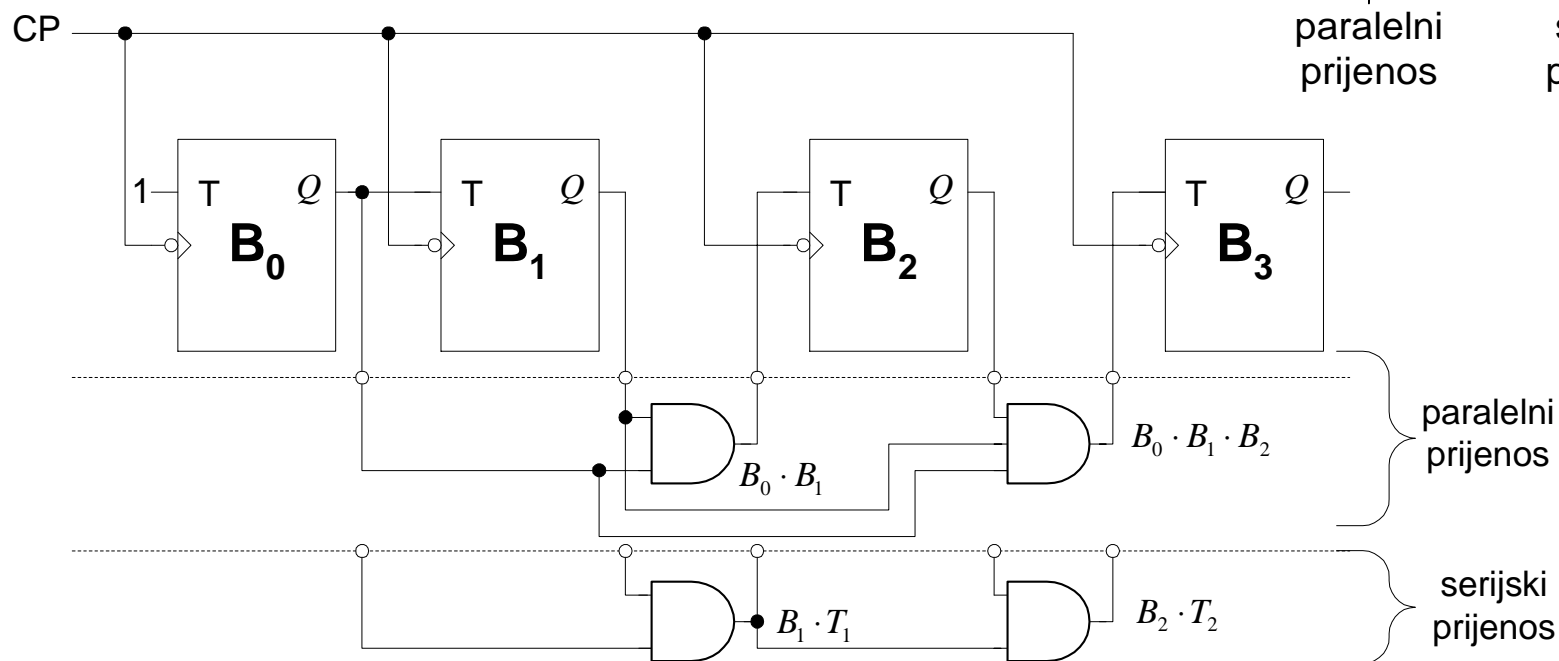
$$\begin{array}{llll} T_0 & = & 1 & = & 1 \\ T_1 & = & B_0 & = & B_0 \\ T_2 & = & B_1 \cdot B_0 & = & B_1 \cdot (B_0) & = & B_1 \cdot T_1 \\ T_3 & = & B_2 \cdot B_1 \cdot B_0 & = & B_2 \cdot (B_1 \cdot B_0) & = & B_2 \cdot T_2 \\ & \dots & & & \dots & & \\ T_i & = & B_i \cdot \dots \cdot B_0 & = & B_i \cdot (B_{i-2} \cdot \dots \cdot B_0) & = & B_{i-1} \cdot T_{i-1} \\ & \dots & & & \dots & & \\ T_{n-1} & = & \underbrace{B_{n-2} \cdot \dots \cdot B_0}_{\text{paralelni prijenos}} & = & B_{n-2} \cdot (B_{n-3} \cdot \dots \cdot B_0) & = & \underbrace{B_{n-2} \cdot T_{n-2}}_{\text{serijski prijenos}} \end{array}$$

CP	B ₂	B ₁	B ₀
0	0	0	0
1	0	0	1
2	0	1	0
3	0	1	1
4	1	0	0
5	1	0	1
6	1	1	0
7	1	1	1

Sinkrona brojila

- struktura n -bitnog binarnog sinkronog brojila:

$$\begin{array}{lll}
 T_0 & = 1 & = 1 \\
 T_1 & = B_0 & = B_0 \\
 T_2 & = B_1 \cdot B_0 & = B_1 \cdot T_1 \\
 T_3 & = B_2 \cdot B_1 \cdot B_0 & = B_2 \cdot T_2 \\
 \dots & & \dots \\
 T_i & = B_i \cdot \dots \cdot B_0 & = B_{i-1} \cdot T_{i-1} \\
 \dots & & \dots \\
 T_{n-1} & = \underbrace{B_{n-2} \cdot \dots \cdot B_0}_{\text{paralelni prijenos}} & = \underbrace{B_{n-2} \cdot T_{n-2}}_{\text{serijski prijenos}}
 \end{array}$$

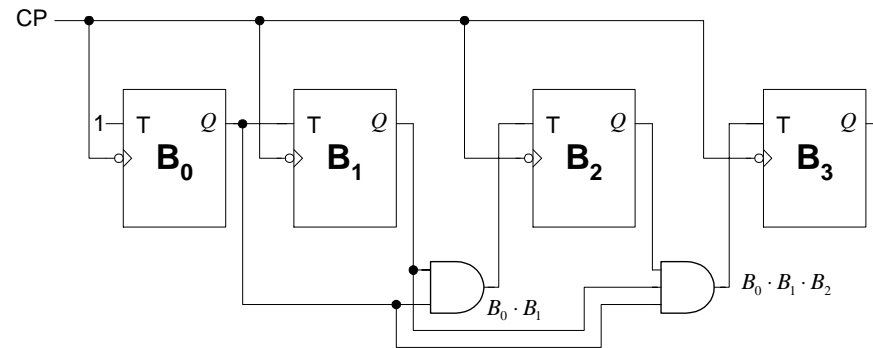
Sinkrona brojila

- binarno sinkrono brojilo s *paralelnim* prijenosom:

- posebni I-sklop za svaki T_i
- brže rješenje
~ *samo jedan* I-sklop:

$$f_{\max} = \frac{1}{t_{\text{setup}} + t_{\text{db}} + t_{\text{dI}}}$$

- za n ↗ izvedba je kontraproduktivna
~ teškoće pri ostvarivanju I-sklopa, C_{rasipno} ↗, itd.

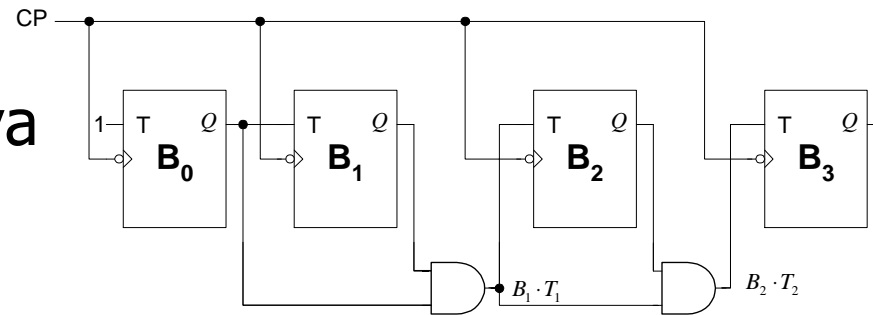

Sinkrona brojila

- binarno sinkrono brojilo sa *serijskim* prijenosom:

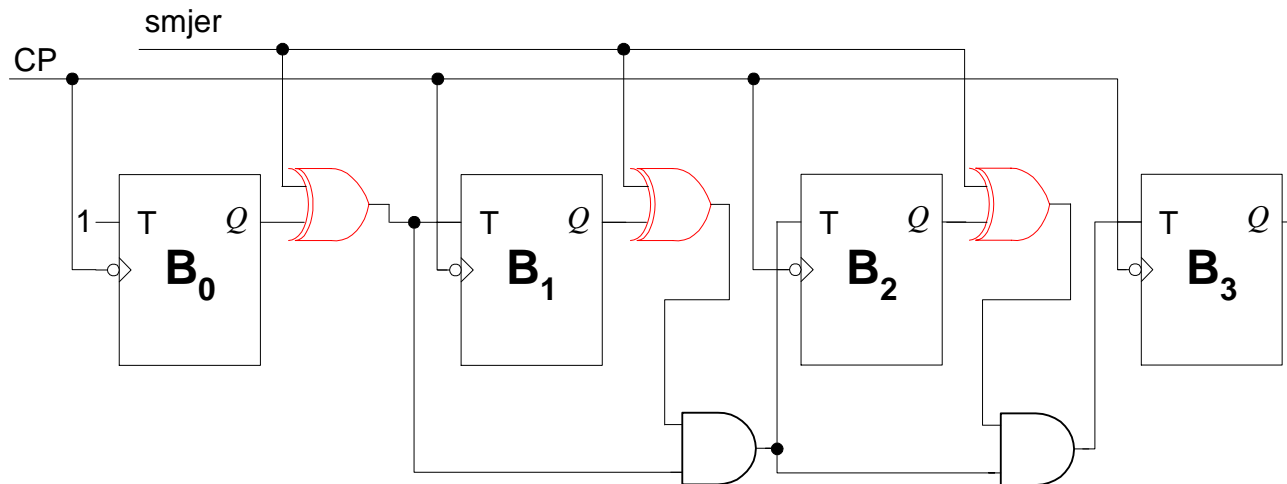
- *kaskadiranje* I-sklopova
- jeftinije rješenje
~ *istovrsni* sklopovi
s ograničenim brojem ulaza
(i to samo 2!)
- sporije rješenje:

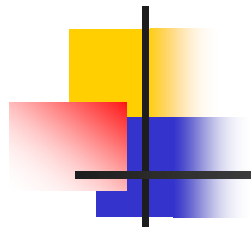
$$f_{\max} = \frac{1}{t_{\text{setup}} + t_{\text{db}} + (n-2) \cdot t_{\text{dI}}}$$

Sinkrona brojila

- *brojilo naprijed-natrag:*
  - mreža za izbor "smjera brojanja"
~ MUX za prenošenje Q_i ili $\bar{Q}_i$
  - tipična izvedba: EX-ILI
(uzeti u obzir kod računanja $f_{\max}$)

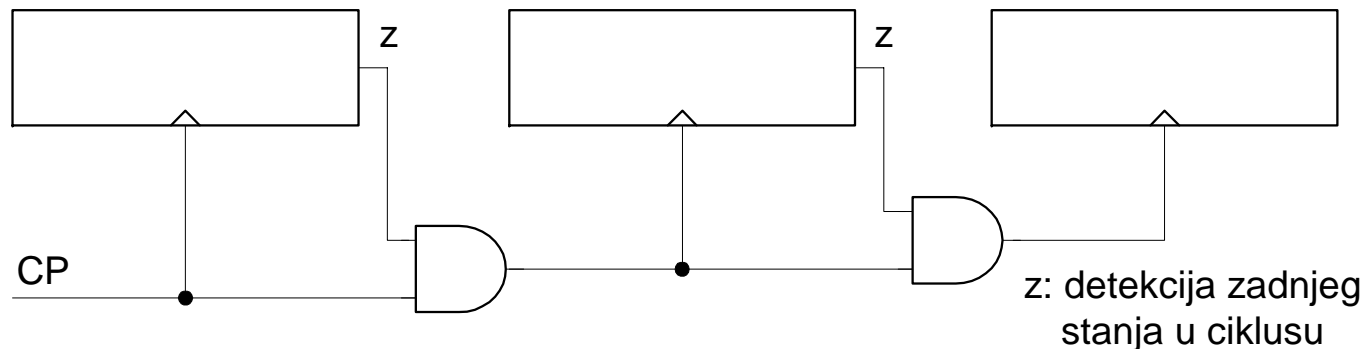

Sinkrona brojila

- *brojilo modulo m, $m \neq 2^n$:*
  - projektiranje kao proizvoljni sekvencijski sklop
~ mogućnost izbora koda:
    - jednostavniji dekodler
    - ugradnja "sigurnog starta"
  - posebno za sekvencijske module
~ integrirana brojila:
broje u *binarnom* sustavu
    - prethodno postavljanje (engl. presetting):
      - početno stanje: 2-komplement baze m
      - m-ti impuls: $(2^n - 1) \rightarrow \overline{m}^2$
    - detekcija maksimalnog broja: $W = m - 1$
      - m-ti impuls: $(m - 1) \rightarrow 0$

Sinkrona brojila

- *integrirana brojila:*
  - uglavnom 4-bitni MSI moduli: npr. serija 74
    - asinkrono: 7493
    - sinkrono binarno: 74163
    - sinkrono naprijed-natrag: 74191
  - proširivanje broja bitova
~ veći broj bitova:
kaskadiranje

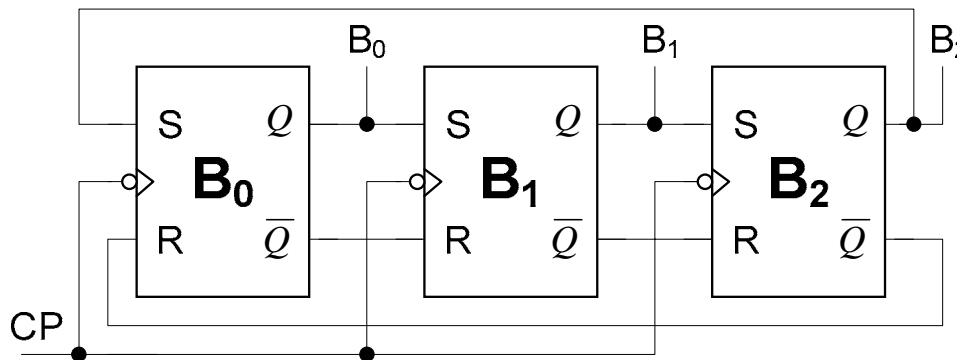
Sinkrona brojila

- *brojila na osnovi posmačnog registra:*
  - struktura:
    - ~ povratna veza s izlaza posmačnog registra na njegov ulaz
  - *dvije* mogućnosti:
    - prstenasto brojilo
      - ~ povratna veza ($D_0 = Q_{n-1}$)
      - + početno samo jedna 1 u posmačnom registru
    - Johnsonovo brojilo:
      - $D_0 = \overline{Q}_{n-1}$

Sinkrona brojila

- *prstenasto brojilo* (engl. ring counter)
  - ~ brojanje impulsa na "ulazu" CP posmakom 1:
brojilo modulo broj bistabila

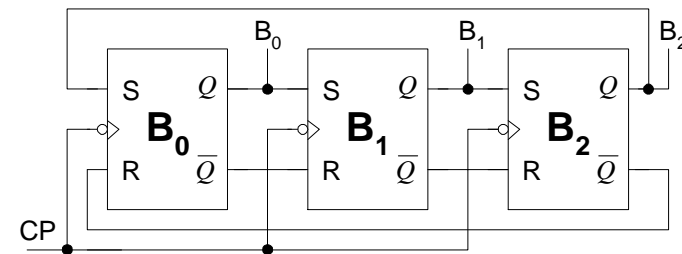

CP	B ₀	B ₁	B ₂
0	1	0	0
1	0	1	0
2	0	0	1
3	1	0	0

- brojilo u užem smislu
  - ~ u posmačnom registru cirkulira *samo jedna 1*
- djelitelj frekvencije:
  - ~ početno upisati uzorak *različit* od
"sve 0" = 0, i "sve 1" = $(2^n - 1)$

Sinkrona brojila

- *prstenasto brojilo*:
  - baza (modul) = broj bistabila
~ neefikasno, ali *brže* od binarnog brojila!
  - direktno očitavanje stanja
~ stanje $\sim (B_i = 1)$:
vrlo povoljno $\rightarrow$ *ne treba* dekodera!
  - osigurati *sigurni start*!

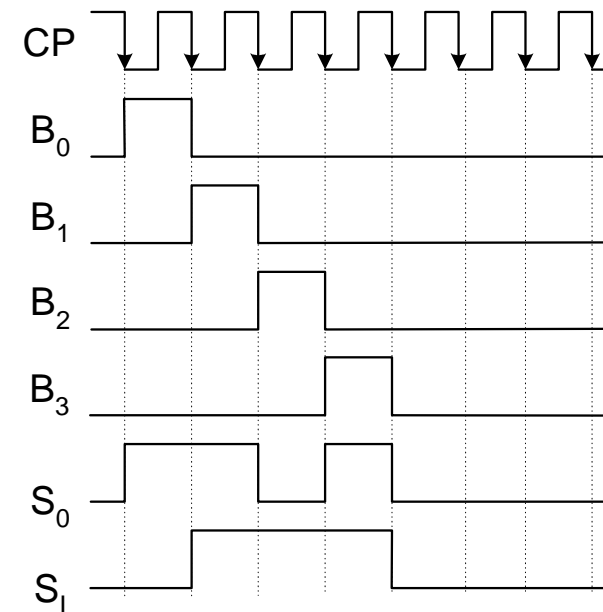
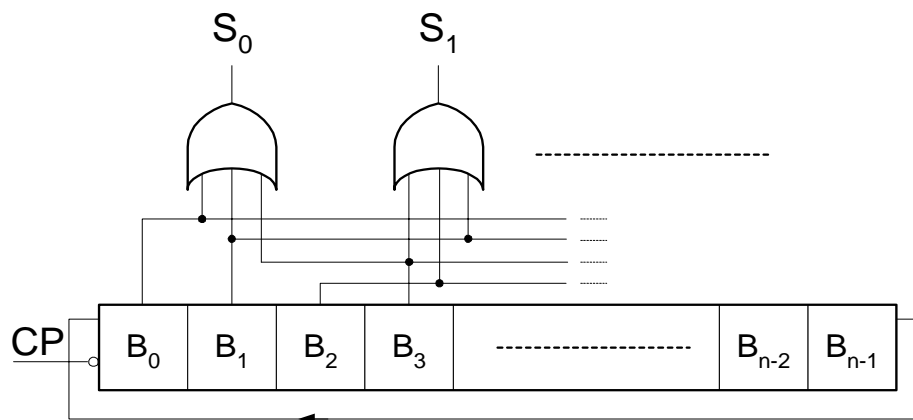
Sinkrona brojila

- popularne izvedbe *upravljačkih jedinica* računala:
  - prstenasto brojilo
  - proizvoljni valni oblik
~ kombiniranje (funkcija ILI) izlaza pojedinih bistabila

Primjer:

$$S_0 = B_0 + B_1 + B_3 + \dots$$

$$S_1 = B_1 + B_2 + B_3 + \dots$$

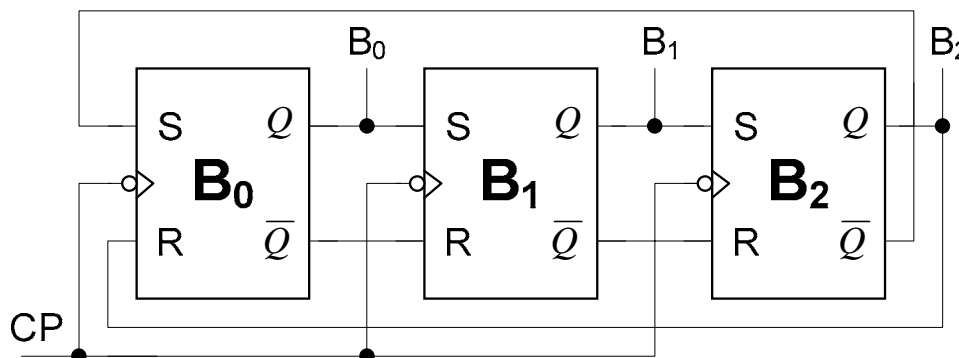

Sinkrona brojila

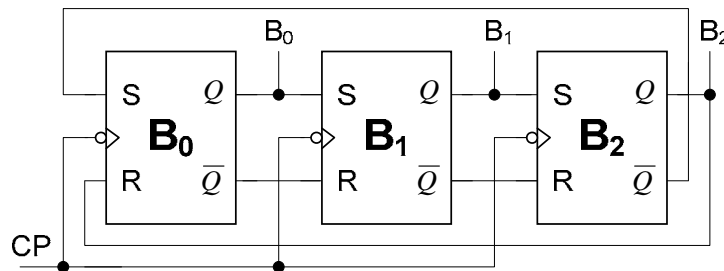
- *Johnsonovo brojilo*, brojilo s ukrštenim prstenom (engl. twisted ring counter):
  - povećanje broja stanja za dani broj bistabila: $2 \cdot n$
    - ukrstiti povratnu vezu
~ bistabili SR i JK
    - na ulaz dovesti $\overline{Q}_{n-1}$
~ bistabil D
    - broje u kodu s $d_{\min} = 1$
  - i dalje brže od binarnog brojila!

CP	B ₀	B ₁	B ₂
0	0	0	0
1	1	0	0
2	1	1	0
3	1	1	1
4	0	1	1
5	0	0	1
6	0	0	0

Sinkrona brojila

- *dekodiranje stanja* Johnsonovog brojila:
  - nije tako povoljno kao kod prstenastog brojila
  - ipak relativno jednostavno
 $\sim$ konjunkcija dva *susjedna* izlaza B_i i $\overline{B}_i$

CP	B_0	B_1	B_2
0	0	0	0
1	1	0	0
2	1	1	0
3	1	1	1
4	0	1	1
5	0	0	1
6	0	0	0

$$0: \overline{B}_2 \overline{B}_0$$

$$1: \overline{B}_1 B_0$$

$$2: \overline{B}_2 B_1$$

$$3: B_2 B_0$$

$$4: B_1 \overline{B}_0$$

$$5: B_2 \overline{B}_1$$

Generatori sekvencije

- *generator sekvencije* (engl. sequence generator):
  - generiranje *propisane* sekvenc(ij)e bitova
~ ponavlja se!
  - duljina sekvencije
~ broj uzastopnih bitova
koji se ponavljaju
  - sekvencija
~ *izlaz* posmačnog registra

Primjer:

...011100101110010111...

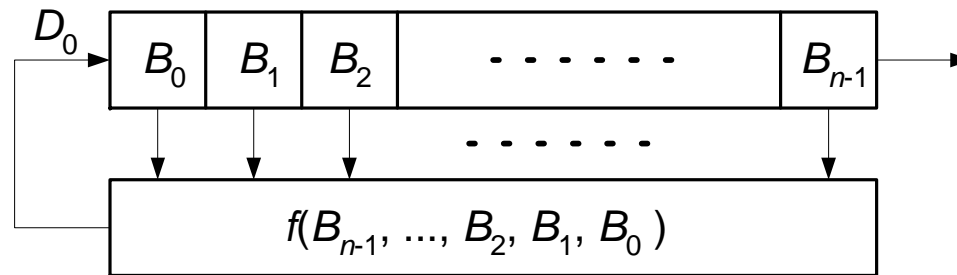
B_0	B_1	B_2	
B_{n-4}	B_{n-3}	B_{n-2}	B_{n-1}
1	1	1	0
0	1	1	1
0	0	1	1
1	0	0	1
0	1	0	0
1	0	1	0
1	1	0	1
1	1	1	0

sekvencija

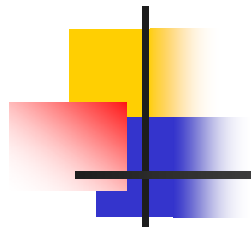
Generatori sekvencije

- izvedba generatora sekvencije:
  - poopćenje povratne veze posmačnog registra:

$$D_0 = f(B_{n-1}, \dots, B_1, B_0)$$

- specijalni slučaj:
  - prstenasto brojilo: $D_0 = B_{n-1}$
  - Johnsonovo brojilo: $D_0 = \overline{B_{n-1}}$

Generatori sekvencije

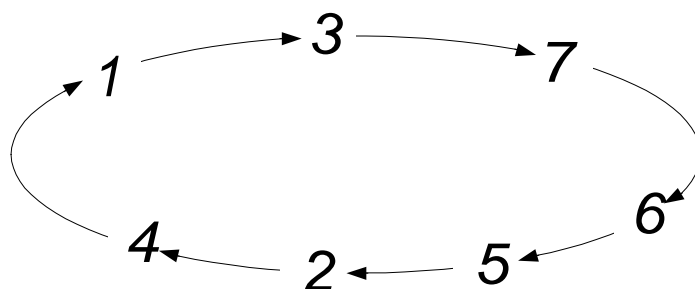
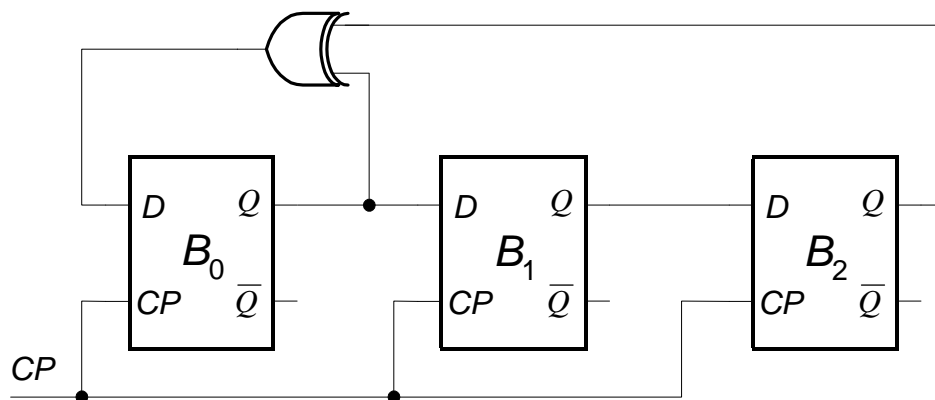
- naročito jednostavna izvedba povratne veze
~ *linearna* funkcija:

$$f(x_{n-1}, \dots, x_1, x_0) = c_{n-1}x_{n-1} \oplus \dots \oplus c_1x_1 \oplus c_0x_0, \quad c_0 \in \{0,1\}$$

- *posmačni registar s linearnom povratnom vezom*
(engl. Linear Feedback Shift Register, LFSR):
  - jednostavna struktura sklopa
~ samo sklopovi EX-ILI
  - najveća moguća *duljina sekvencije* (za n bistabila)
~ $2^n - 1$
  - zabranjeno stanje 00..00
~ izbjeći to stanje:
sklop za sigurni start

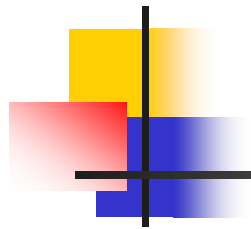
Generatori sekvencije

Primjer: $D_0 = f(B_2, B_1, B_0) = B_2 \oplus B_0$

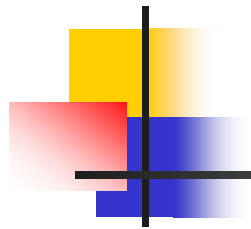
B_0	B_1	B_2	D_0
1	0	0	1
1	1	0	1
1	1	1	0
0	1	1	1
1	0	1	0
0	1	0	0
0	0	1	1
1	0	0	1

sekvencija

Generatori sekvencije

- primjena generatora sekvencije:
  - generiranje *pseudoslučajne* sekvencije bitova
~ "vrlo duga" sekvencija (ali se ponavlja!),
generator pseudoslučajne sekvencije
(engl. Pseudo-Random Sequence Generator):
    - "randomizacija" bitovnih nizova (engl. scrambling)
    - zaštitni bitovi prilikom prijenosa
    - tajni ključevi za kriptiranje
    - *ispitni vektori* za ispitivanje digitalnih sklopova
  - očitavanje *stanja* posmačnog registra
~ *generator pseudoslučajnih brojeva*
(engl. Pseudo-Random Number Generator, PRNG)

Memorije

- memorija
  - ~ digitalni (pod)sustav za pamćenje *većeg broja* podataka:
  - nadogradnja koncepta pamćenja
    - ~ osnovna interpretacija:
skup registara
    - bistabil
      - ~ 1 bit
    - registar
      - ~ 1 podatak ("riječ")
    - memorija
      - ~ više riječi
  - osnovna jedinica informacije
    - ~ *memorijska riječ*

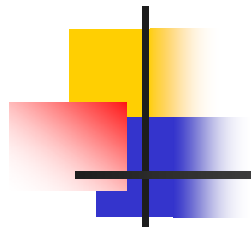

Memorije

- funkcija pamćenja
~ primitivne (pod)funkcije:
  - pamćenje grupa bitova
  - pristup podacima
  - *čitanje* iz memorije, *pisanje* u memoriju
- organizacija memorije:
  - memorijsko polje
~ skup memorijskih ćelija
  - sklopovi za pristup podacima
  - sklopovi za čitanje i pisanje

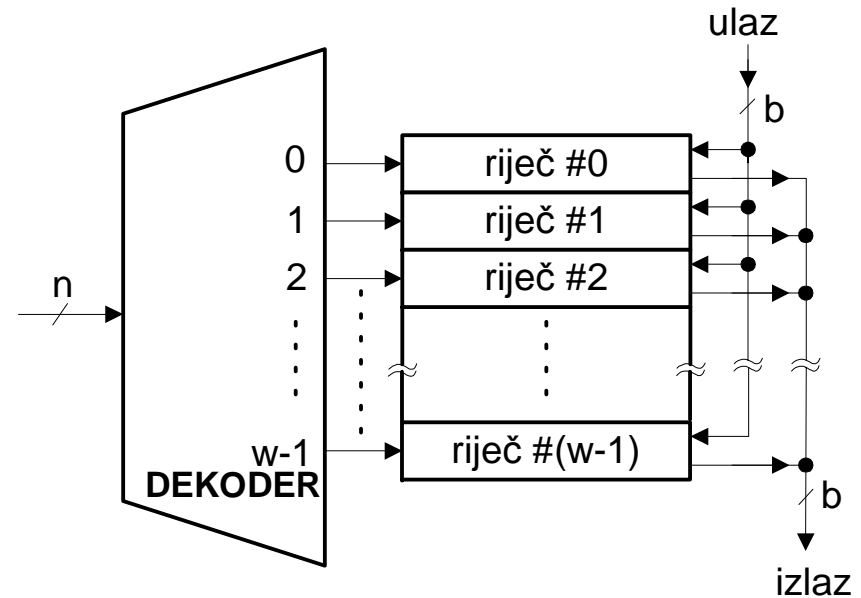
Memorije

- svojstva *memorijskih ćelija*:
  - *razlučiva* i lako prepoznatljiva stanja
  - održavanje stabilnog stanja:
    - postojeane ćelije/memorije
~ bez utroška energije proizvoljno dugo ostaju u *stabilnom* stanju;
npr. magnetske memorije
    - nepostojane ćelije/memorije
~ troše energiju za pamćenje,
gube informaciju kod prestanka napajanja;
npr. poluvodičke memorije

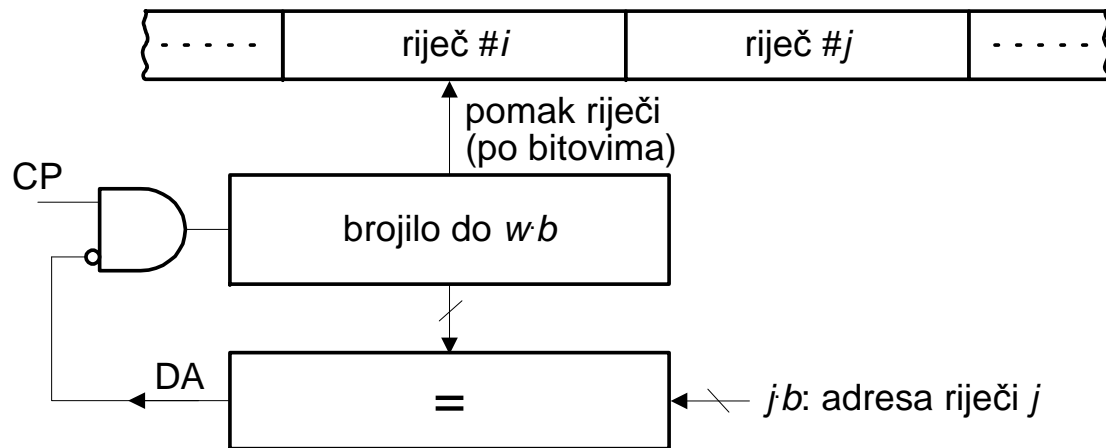
Memorije

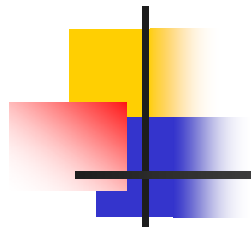
- *paralelni pristup* podacima
~ paralelno *svakoj* riječi
  - vrijeme pristupa jednako za sve riječi
~ *paralelne* memorije
- nasumični pristup:
~ pristup pojedinoj riječi *ne ovisi* o prethodnim pristupima
(engl. Random Access Memory, RAM)
- *adresa*:
~ "redni broj" riječi unutar memorije
$$W = 2^n \rightarrow a_{n-1} \dots a_1 a_0$$

Memorije

- *serijski pristup* podacima
~ serijski po riječima (i bitovima):
  - pristup adresiranoj riječi
~ od *prve* ili od *prethodno adresirane* riječi:
serijske (sekvencijalne) memorije;
npr. mg. trake, mg. diskovi, "veliki posmačni registri"
  - *bitno različito* vrijeme pristupa pojedinim riječima

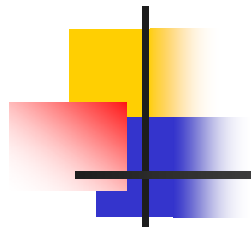

Memorije

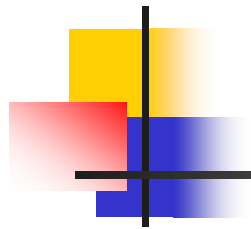
- *čitanje i pisanje:*
  - "upisno-ispisne memorije"
    - ~ memorije promjenjivog sadržaja,
"memorije" u užem smislu;
(paralelne upisno-ispisne memorije: RAM)
  - ispisne memorije = *permanentne* memorije (ROM)
    - ~ u odnosu na čitanje, zanemarivo mali broj pisanja

Memorije

- *funkcijska podjela*
  - ~ smještaj u odnosu na digitalni sustav/procesor:
    - *unutarnje (interne)*, "operativne"
      - ~ paralelne, velikih brzina (~ brzina CPU)
    - *vanjske (eksterne)*
      - ~ CPU *ne* komunicira s njima neposredno:
        - metoda pristupa podacima
          - ~ putem glavne memorije
        - znatno veći kapacitet,
znatno manja brzina ($t_a \sim 10 \text{ ms}$)
        - uređaji
          - ~ diskovi, trake

Memorije

- unutarnje, "operativne" memorije:
  - *glavna memorija*:
    - ~ glavni spremnik za programe, podatke, operacijski sustav, itd.
    - veličina (kapacitet) nije tako brza kao CPU
  - *priručna memorija* (engl. cache)
    - ~ pohranjivanje manje količine upravo korištenih instrukcija (odsječak programa) i podataka
    - manja memorija, brzina ~ CPU, skupa!
  - primarna p. m. (engl. L1 cache):
    - ~ u sklopu CPU
  - sekundarna p. m. (engl. L2 cache):
    - ~ na M/B

Memorije

- karakteristični *parametri memorija*:
  - *kapacitet* memorije: $C = W \cdot b$
~ ukupna količina bitova, okteta/riječi (bajtova)
  - *vrijeme pristupa*, t_a :
~ vrijeme potrebno za dohvat podatka,
od zahtjeva za čitanje do pojave podatka
na izlazu, uz prethodno postavljenu adresu
npr. $50 \text{ ns} < t_a \text{ tipično} < 500 \text{ ns}$
  - *prosječno vrijeme pristupa*, $\overline{t_a}$:
~ za *sekvencijalne* memorije
$$\overline{t_a} = (t_a)_{\max} / 2$$

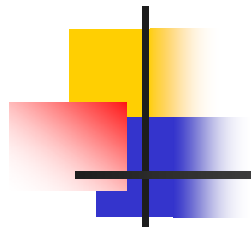

Memorije

- karakteristični *parametri memorija*:
  - *vrijeme ciklusa, t_c* :
~ minimalno moguće vrijeme između dva čitanja ili pisanja;
za *paralelne* memorije
općenito $t_c > t_a$
  - *maksimalna frekvencija memorije: $f_M = t_c^{-1}$*
~ maksimalni broj čitanja/pisanja u jedinici vremena [sec];
širina (frekvencijskog) *pojasa* memorije,
u analogiji s elektroničkim pojačalima,
jer $f_{\min} = 0$ (kad se *ne* čita/piše)

Statičke memorije

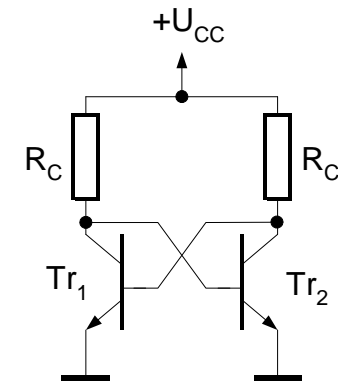

- statičke memorije
  - ~ memorijska ćelija *bistabil*
    - nepostojana memorija
    - elektronskim cijevima već u prvim digitalnim računalima (ENIAC, 1945)
    - danas poluvodička tehnologija
      - ~ posebno pojednostavljeni sklopovi:
        - što manja površina na čipu
          - ~ veća gustoća pakiranja,
          - manja vjerojatnost defekata
        - što manja disipacija

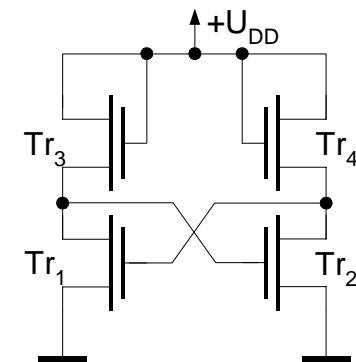
Statičke memorije

- princip izvedbe memorijskog bistabila:

- bipolarna izvedba
 ~ manje elemenata, mali hod u_{izl}
 (pobuda logičkih sklopova?)

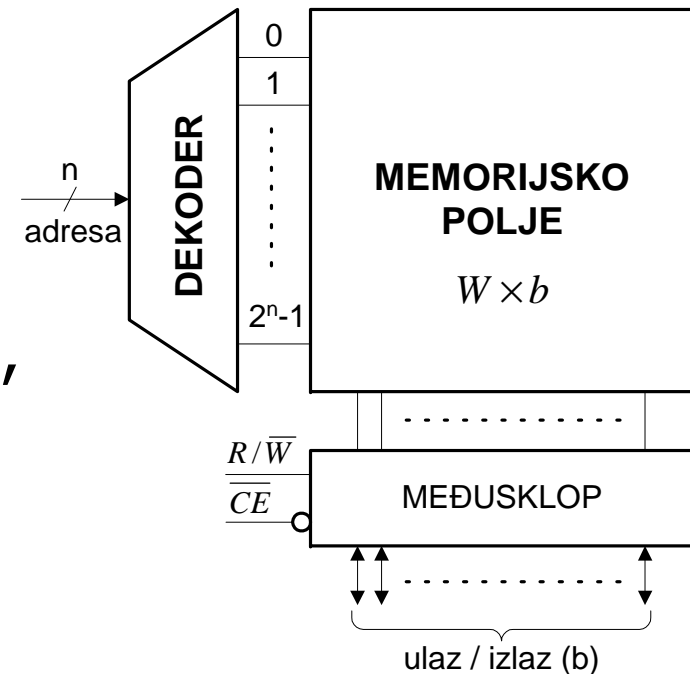
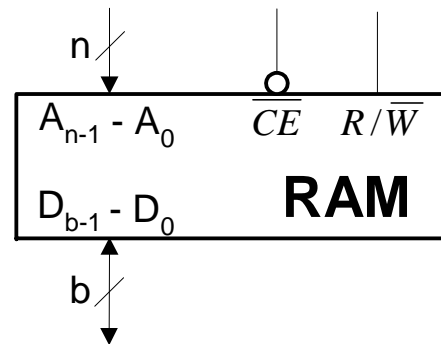
- izvedba s MOSFETom:
 ~ NMOS

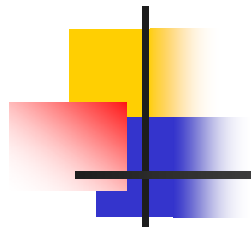

	bipolarne	MOSFET
kapacitet	manji	veći
brzina	veća	manja
cijena	veća	manja

Organizacija memorijskih modula

- *organizacija* memorijskih modula
~ karakteristični funkcijski blokovi:
  - dekodeer adrese
  - memorijsko polje
  - međusklop:
~ pojačala za čitanje/pisanje:
konverzija električkih razina,
dvolinijskih reprezentacija

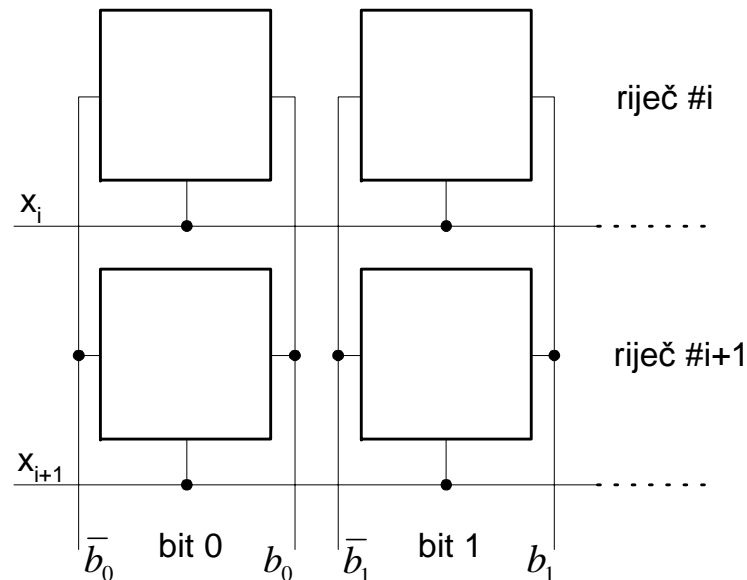
Organizacija memorijskih modula

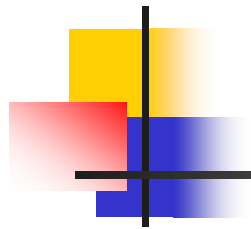

- organizacija *memorijskog polja*:
  - 2 D - "dvodimenzijska"
~ linearno adresiranje
  - 3 D - "trodimenzijska"
~ koincidentno adresiranje
  - 2 1/2 D
~ implementacijsko poboljšanje 2 D

Organizacija memorijskih modula

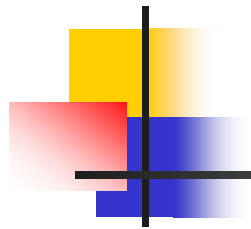
- 2 D - "dvodimenzijska" organizacija:
  - b ćelija jedne riječi
~ *samo jedna* adresna linija:
linijsko adresiranje
  - 1 linija retka
~ 1 izlaz dekodera

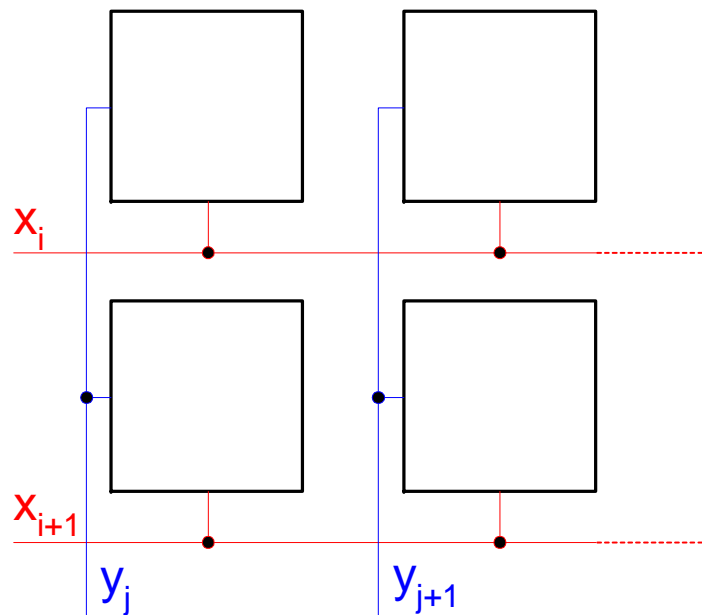
Organizacija memorijskih modula

- 3 D - "trodimenzijska" organizacija:
  - smanjiti veličinu dekodera za $W \gg :$
    - preveliki i presloženi dekodер
    - preveliki broj izlaza iz dekodera
  - *koincidentno* adresiranje:
    - ~ memorijska se ćelija adresira *koincidiranjem dvije* adresne linije (retka i stupca)
      - koordinatni razmještaj ćelija
      - ćelije s 2 adresne linije
      - 2 dekodera koji su *upola manji*!

Organizacija memorijskih modula

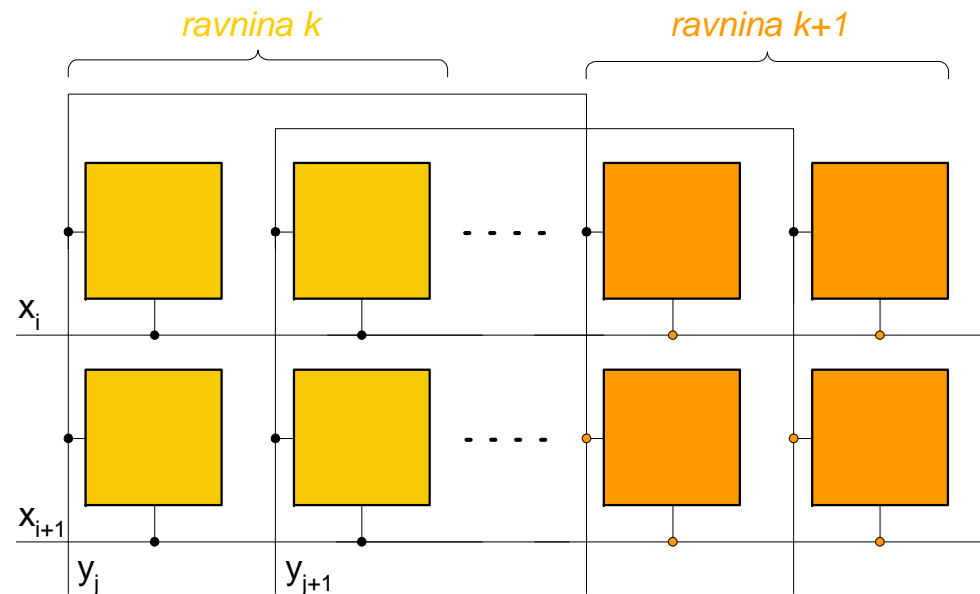
- *koincidentno* adresiranje
~ memorijska polja *jednobitnih* riječi

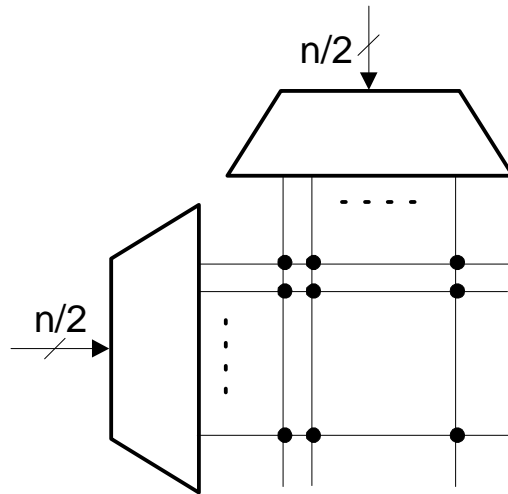
Organizacija memorijskih modula

- *koincidentno* adresiranje
~ memorijska polja *višebitne* riječi:
više ravnina (~ memorijska polja)
koja se "slažu" u "trećoj dimenziji"

Organizacija memorijskih modula

- *koincidentno* adresiranje
~ *dekodiranje* s dva dekodera:
  - broj riječi W = broj presjecišta:
 $n/2 \rightarrow 2^{n/2} \cdot 2^{n/2} = 2^n = W$
  - broj izlaza iz dekodera:
 $2^{n/2} + 2^{n/2} = 2 \cdot 2^{n/2} = 2\sqrt{2} = 2\sqrt{W}$

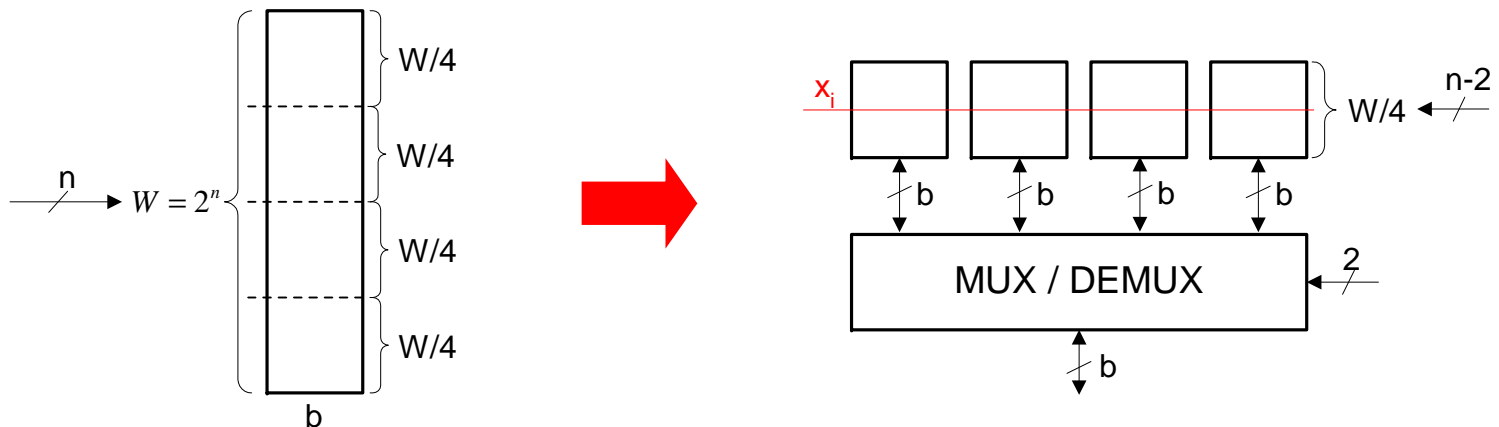

Organizacija memorijskih modula

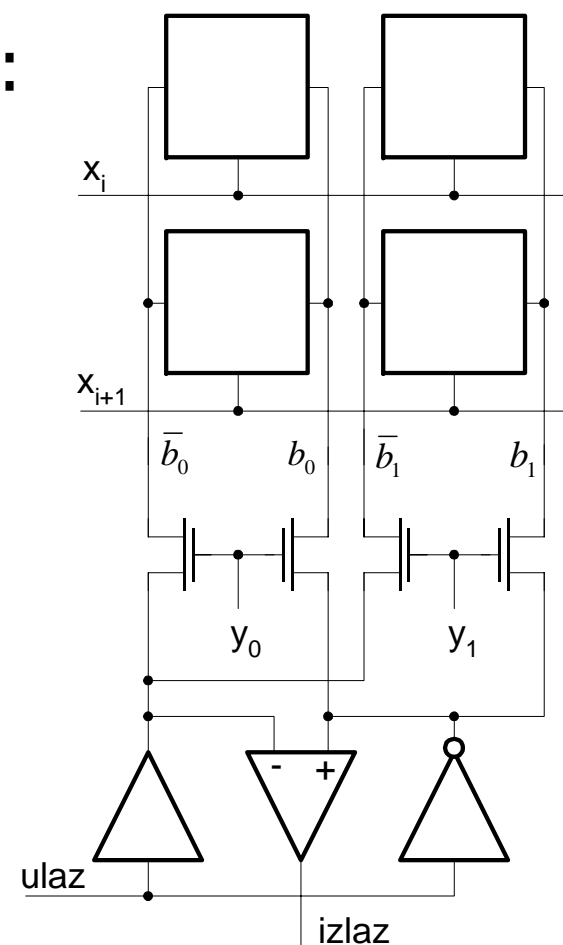
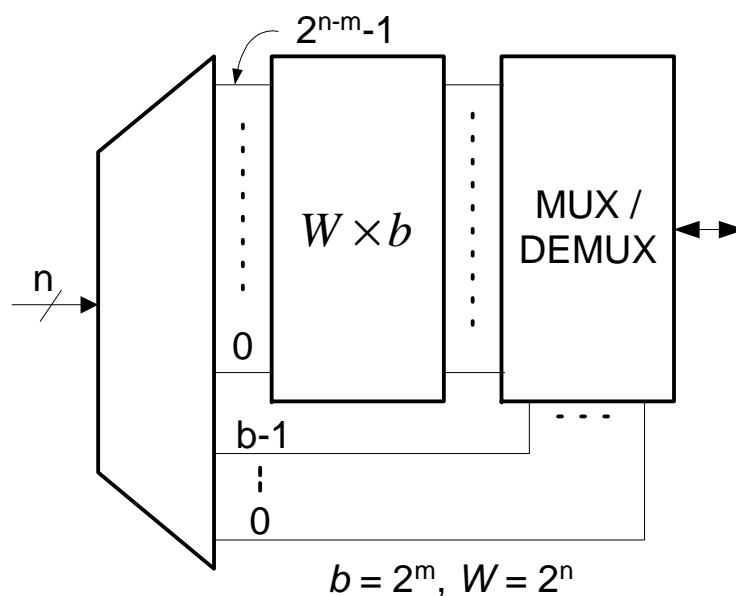
- 2 1/2 D organizacija:
  - ~ poboljšanje ponašanja 2 D organizacije:
duljina (fizičke) linije bita = $W \times \text{"duljina bita"}$:
    - $C_{\text{par}} \nearrow \Rightarrow$ veća kašnjenja
    - ponašanje prijenosne linije
    - rješenje:
      - ~ podjela memorije na
podpolja s manjim brojem riječi
povećanog broja bitova:
 r podpolja $\rightarrow$ 1 *fizička* riječ od r *logičkih* riječi

Organizacija memorijskih modula

- 2 1/2 D organizacija
  - ~ podjela memorije na podpolja s *manjim brojem riječi povećanog broja bitova*:
    - r podpolja → 1 *fizička* riječ od r *logičkih* riječi
    - dva dekodera:
      - za fizičku riječ
      - "pristupni" MUX/DEMUX

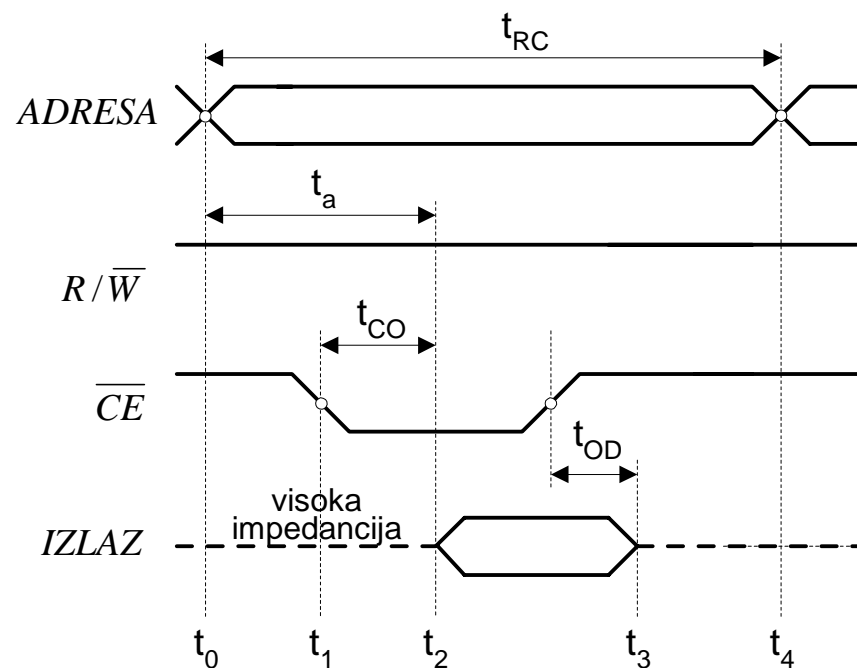
- 2 1/2 D organizacija
~ *posebno jednostavna* izvedba pristupnog MUX/DEMUX za $b = 1$:
1-bitni memorijski moduli

Vremenski odnosi statičkih memorija

- ciklus čitanja:

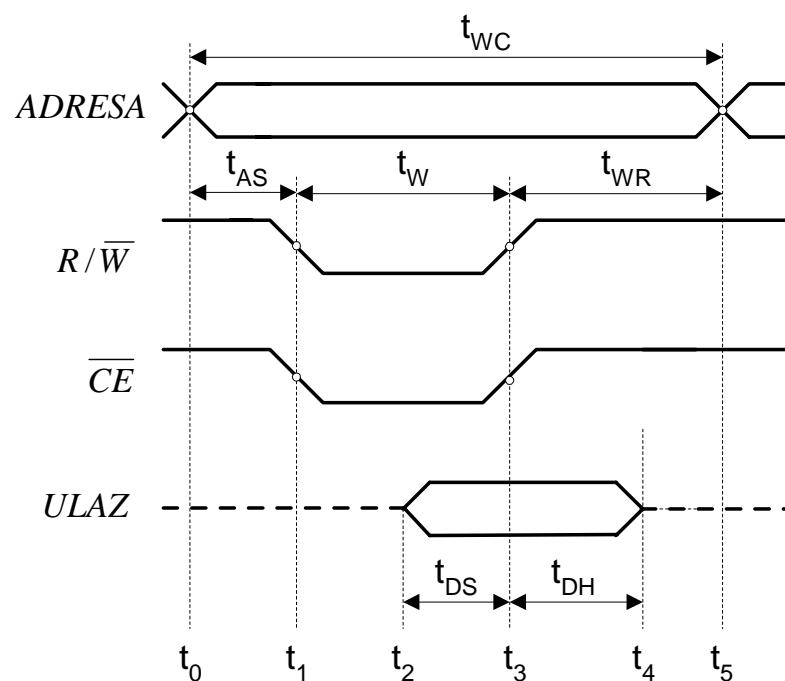
parametar	značenje
t_{RC}	trajanje ciklusa čitanja (između dvije promjene adrese)
t_a	vrijeme pristupa (pojava podataka na izlazu uz $\overline{CE} = 0$)
t_{CO}	kašnjenje u odnosu na $\overline{CE}$ (pojava podataka): podaci su na izlazu nakon $\max(t_a, t_1 + t_{CO})$
t_{OD}	kašnjenje u odnosu na $\overline{CE} = 1$ (uklanjanje podataka na izlazu)

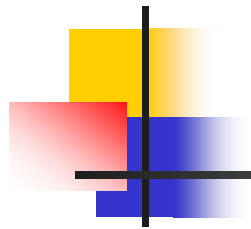

Vremenski odnosi statičkih memorija

- ciklus *pisanja*:

parametar	značenje
t_{WC}	trajanje ciklusa pisanja (između dvije promjene adrese)
t_{AS}	vrijeme postavljanja adrese: min kašnjenje $R/\overline{W}$ i $\overline{CE}$ u odnosu na početak ciklusa
t_W	vrijeme pisanja; min trajanje $R/\overline{W}$ i $\overline{CE}$
t_{WR}	vrijeme otpuštanja (pri pisanju) ~ min vrijeme oporavka
t_{DS}	vrijeme postavljanja podatka
t_{DH}	vrijeme održavanja podatka

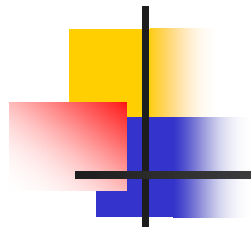

Projektiranje statičkih memorija

- "projektiranje" memorije
~ izgradnja memorije većeg kapaciteta
od modula manjeg kapaciteta
  - memorija $W' \times b'$
  - memorijski moduli $W \times b$
  - vrijedi $W' = 2^n > W = 2^m, b' > b$

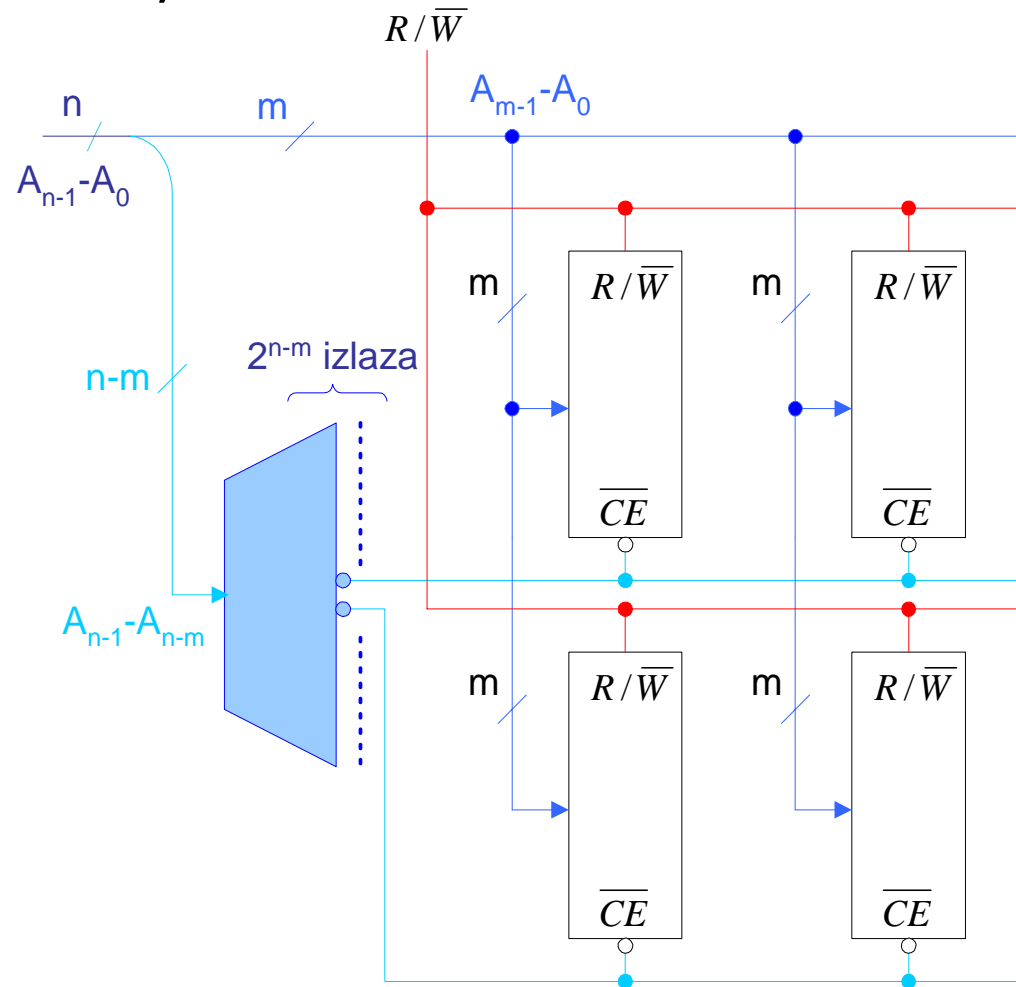

Projektiranje statičkih memorija

- struktura memorije:
  - *dekoder za viših* (n-m) bitova adrese
  - ulazi bitova podatka b_i spajaju se skupa
  - izlazi bitova podatka b_i spajaju se skupa;
izvedbe izlaza:
    - sklopovi s tri stanja
    - sklopovi sa slobodnim kolektorom
    - kombinacija ulaz-izlaz)
  - niži adresni bitovi: paralelno *na sve* module
  - signali $\overline{CE}$ i $R/\overline{W}$: također paralelno *na sve* module

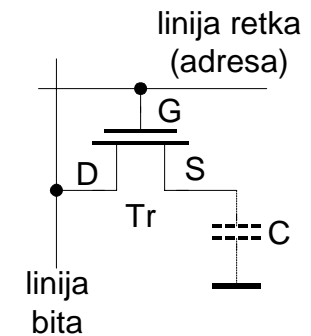
Projektiranje statičkih memorija

Primjer: memorija $W' \times b'$, moduli $W \times b$,
 $W' = 2^n > W = 2^m$, $b' > b$

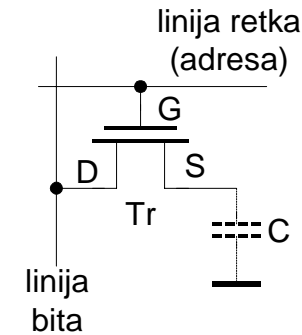
Dinamičke memorije

- povećanje kapaciteta poluvodičke memorije
~ smanjenje veličinu memorijske ćelije:
  - pohranjivanje bita podatka:
    - ~ naboj na C
      - dovoljan jedan tranzistor
      - $C = C_{\text{par}}$: međuelektrodni kapacitet
  - pamćenje informacije
~ C_{par} se izbija zbog površinske vodljivosti

Dinamičke memorije

- rješenje problema gubitka naboja dinamičke memorijske ćelije:

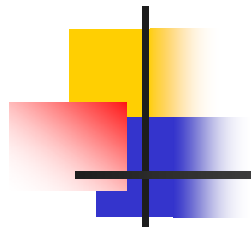
- *periodičko* čitanje sadržaja memorijske ćelije i ponovno upisivanje (~ 2 ms):
~ *osvježavanje* (engl. refreshing)
- memorije s *dinamičkim* memorijskim ćelijama:
~ *dinamičke memorije*, DRAM (engl. Dynamic RAM)

Dinamičke memorije

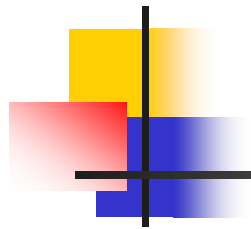

- *čitanje* informacije
~ *adresirati* ćeliju:
  - očitavanje napona na C:
~ dobro pojačalo za čitanje (engl. sense amplifier)
$$U_b \propto \frac{C}{C_b + C} \approx \frac{C}{C_b}$$
  - zbog $C_b \gg C$ (duga linija bita!) čitanje je *destruktivno*!
~ nakon čitanja *ponovni* upis podataka
- *pisanje* informacije
~ adresirati ćeliju i upisati podatak s linije bita

Dinamičke memorije

- suvremeni DRAM:
  - ~ jednotranzistorske ćelije:
kapaciteti ~ više 100 Mbit/modul
  - drastično smanjena površina memorijske ćelije:
npr. 64 K: $250 \mu\text{m}^2 \rightarrow 4 \text{ M: } 8,9 \mu\text{m}^2$ (CMOS)
~ C također smanjen!
  - povećana osjetljivost na "meke" pogreške
~ gubitak informacije zbog α -zraka
(kozmičke zrake, Sr u materijalu kućišta IC)
  - rješenje problema:
    - posebne izvedbe C
    - dodatni sklopovi za zaštitu podatka (ECC)

Dinamičke memorije

- organizacija DRAM:
  - ~ jedna adresna linija: 2 D ili 2 1/2 D (povoljnije)
- gustoća pakiranja bitova ↗
  - veličina chipa ↘
  - kućište ↘
  - broj izvoda (broj adresnih linija ↗)?
- *smanjiti* broj izvoda za adrese *multipleksiranjem*:
  - veličina IC ↘
    - broj IC na PCB ↗
    - kapacitet memorije ↗
  - posebno sklopovlje za multipleksiranje
  - usporavanje rada memorije

Dinamičke memorije

Primjer: DRAM modul 4116/2118 (16 K x 1)

kućište: DIP sa 16 izvoda

7 adresa za 16 K = 2^{14} :

$A_{13} \dots A_0 \sim$

$\text{MUX}(A_6 \dots A_0,$
 $A_{13} \dots A_7)$

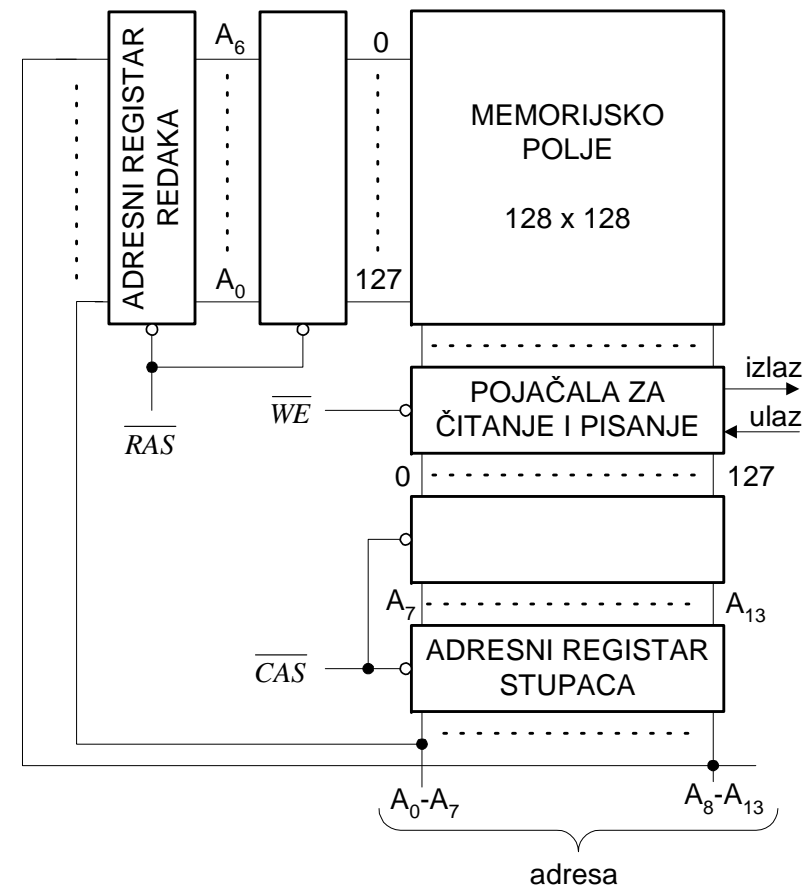
2 UI podatka

1 čitaj/piši

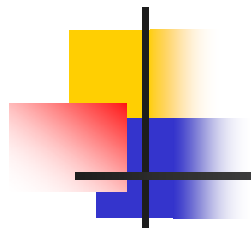
2 impulsa upisa adrese

4/2 napajanja

organizacija: 2 1/2 D

Dinamičke memorije

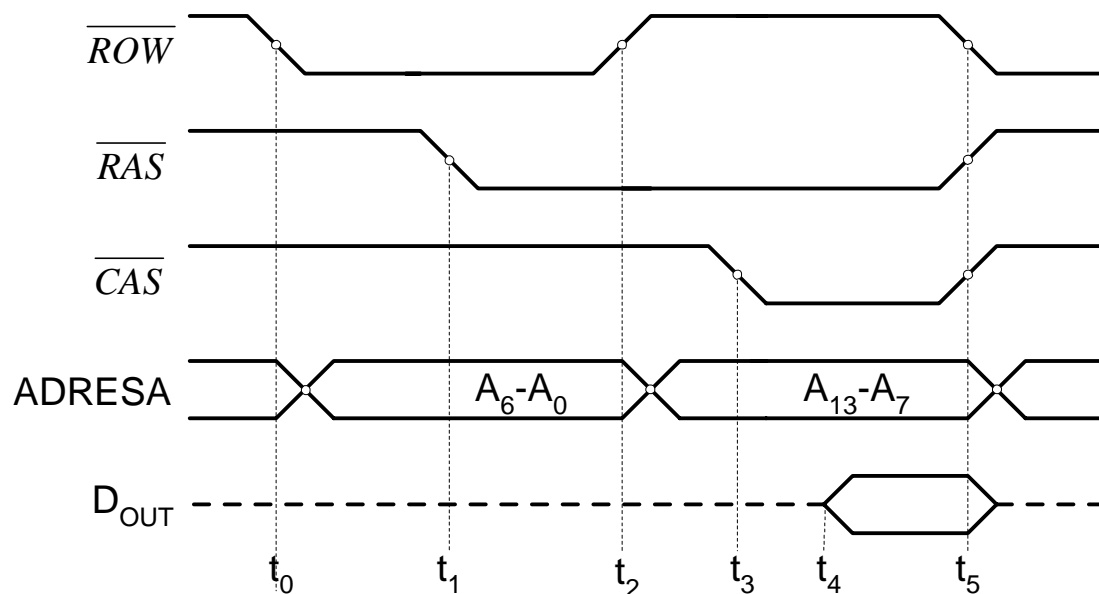
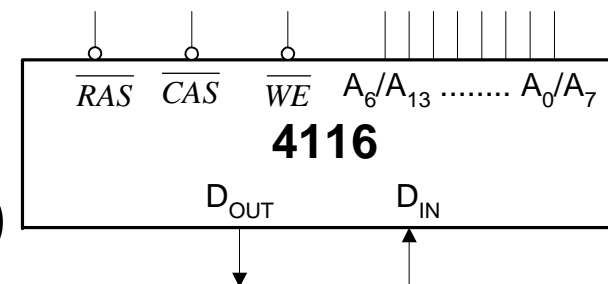
- vremenski dijagram čitanja/pisanja za 4116/2118:

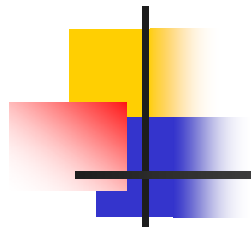
$\overline{RAS}$ (engl. Row Address Strobe)

~ impuls upisa adrese retka

$\overline{CAS}$ (engl. Column Address Strobe)

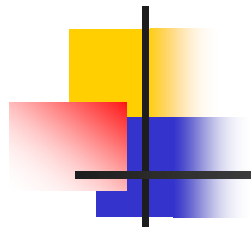
~ upis adrese stupca

Dinamičke memorije

- *osvježavanje*
    - ~ adresiranje *samo* retka ili stupca:
osvježavaju se *sve* ćelije retka/stupca
  - vrste osvježavanja:
    - distribuirano:
      - ~ $\forall$ 2 ms/broj_redaka (stupaca) ubaciti ciklus osvježavanja u sustavske cikluse
    - usnopljeno (engl. burst refreshing)
      - ~ $\forall$ 2 ms osvježiti *sve* retke (stupce):
ubaciti *odgovarajući broj* ciklusa osvježavanja
- npr. DRAM 16 K x 1 (4116/2118)
16 K = 128 x 128
 $\rightarrow 2 \text{ ms}/128 = 15,63 \mu\text{s} \rightarrow \forall 15 \text{ ms}$

Dinamičke memorije

- izvedba osvježavanja:
  - posebna sklopovska podrška (MSI)
    - ~ MUX za adresu, s ugrađenim brojilom osvježavanja: male memorije
  - sklopovska podrška ugrađena u μ P
    - ~ generiranje adrese osvježavanja
za vrijeme dekodiranja instrukcije:
npr. 8-bitni μ P (npr. Zilog Z.80)
  - *pseudostatičke* memorije
    - ~ ugrađeno sklopovlje za osvježavanje:
transparentno za sustav!

Primjer: memorija izvedena DRAM modulima 16 K x 1 (4116/2118)

- ubaciti *sklop za osvježavanje*

